

Data przesłania artykułu: 4 VII 2017 r.

Data przyjęcia artykułu do druku: 9 VIII 2017 r.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2017.001>

MARCIN HLEBIONEK

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

JAGODA JANKOWSKA

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

MUNIMENTA W SZKATULE ŻÓŁWIOWEJ. ARCHIWALIA W ŚWIECIE RZECZY KRZYSZTOFA GRZYMUŁTOWSKIEGO

Słowa kluczowe

Krzysztof Grzymułtowski; archiwa staropolskie; archiwa prywatne w Polsce; archiwa magnackie w Polsce; inwentarze pośmiertne; sumariusze pośmiertne; *mobilia*; archiwalia; archiwistyka staropolska

Keywords

Krzysztof Grzymułtowski; Old-Polish archives; private archives in Poland; noble family archives in Poland; post-mortem inventories; post-mortem summaries; *mobilia*; archival materials; Old-Polish archival studies

Marcin Hlebionek, adiunkt Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Jego zainteresowania badawcze to nauki pomocnicze historii (ze szczególnym uwzględnieniem sfragistyki), metodyka opracowania zasobu archiwalnego (ze szczególnym uwzględnieniem dokumentacji staropolskiej), archiwistyka i kancelarie staropolskie i dzieje Wielkopolski. E-mail: hleb@umk.pl

Jagoda Jankowska, studentka I r. SM na kierunku archiwistyka i zarządzanie dokumentacją toruńskiego uniwersytetu. Jej zainteresowania badawcze to archiwistyka, metodyka archiwalna i dyplomatyka. E-mail: owoc.jagoda@gmail.com

Streszczenie

Krzysztof Grzymułtowski (+1687) należał do najbardziej wpływowych ziemian wielkopolskich swoich czasów. Dzięki małżeństwom własnym, ale też matki, spowinowacił się z rodzinami Leszczyńskich i Opalińskich. W historii Polski zapisał się jako dyplomata, który doprowadził do zawarcia w 1686 r. wieczystego pokoju z Moskwą, nazwanego później jego imieniem. W spuściźnie archiwalnej po rodzinie Poniatowskich, przechowywanej w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, dziedziczącej posiadłości m.in. po córce Grzymułtowskiego Katarzynie, zachował się inwentarz pośmiertny ruchomości i archiwaliów należących do magnata. Jest on interesujący, gdyż łączy w sobie funkcje pośmiertnego inwentarza nieruchomości i pośmiertnego sumariusza. Analiza zabytku doprowadziła do wniosków, że tak inwentarz, jak i rejestr archiwaliów zawierają informacje o przedmiotach bądź pismach ważnych z punktu widzenia wojewody bądź jego spadkobierców. Okoliczności śmierci Grzymułtowskiego zdają się wskazywać, że oba spisy powstały ze względów spadkowych. Znaczenie wymienianych w nim archiwaliów, głównie o charakterze prawno-majątkowym, ale też rachunkowo-gospodarczym, miały dokumentować prawa i zobowiązania spadkobierców. Tym samym w ich oczach były tak samo cenne, jak wymieniane wśród ruchomości klejnoty czy srebra. Ale interesujący nas spis archiwaliów wymienia także pisma, które w momencie śmierci uległy już dezaktualizacji. Niemniej miały prestiżowy charakter. Może to prowadzić do przypuszczenia, że drugim kryterium kwalifikującym archiwalia do umieszczenia w rejestrze, była ich wartość mentalna, pokazująca różne sfery działalności, ale też znaczenie Grzymułtowskiego w środowisku, w którym się obracał. Tak, jak przedmioty umieszczone w wykazie ruchomości, poprzez swą wystawność, kreują obraz Grzymułtowskiego jako członka szlacheckiej elity, należącego do jej wysokich sfer, tak spis dokumentacji dopełnia, a może i precyzuje ten obraz. Dzieje się to poprzez prezentację samej treści akt, sygnalizowanej w sumariuszowych regestach, ale też poprzez wskazanie kręgu osób, z którymi magnat się kontaktował. Postrzegany przez pryzmat archiwaliów nasz bohater jawi się urzędnikiem piastującym godności senatorskie i posiadającym szerokie stosunki wśród równych sobie statusem, osobą czynnie uczestniczącą w polityce, nie tylko zresztą krajowej, gospodarzem majątności prywatnych, ale i królewskich. Obraz Krzysztofa Grzymułtowskiego wyłaniający się z akt spisanych w inwentarzu, dzięki dosłowności tych opisów, w sposób bardziej wyrazisty niż wykaz *mobiliów*, pokazuje „jakim powinno się być szlachcicem”.

Kiedy w połowie XIX w. Mikołaj Malinowski i Aleksander Przeździecki publikowali zespół materiałów ilustrujących działalność Krzysztofa Grzymułtowskiego, jeden z nich żalił się: „Nie łudzę się bynajmniej, abym mógł opisać jego żywot, bo posługujące ku temu źródła znajdują się zapewne w Wielkiej-Polszcze, w ręku jego potomków, między papierami rodowemi, do których jeszcze pod względem ważności dla dziejów nie zajrzano”¹. Mimo iż podjęte przez nich

¹ *Zródła do dziejów polskich*, t. II, wyd. M. Malinowski, A. Przeździecki, Wilno 1844, s. 61.

prace kontynuowane były przez kolejnych badaczy, żaden z nich nie trafił na ślady archiwum Grzymułtowskiego. „Główne zasoby archiwum Grzymułtowskich spoczywają dotąd gdzieś w ukryciu; lecz nimby się one odszukać dały, za wiele może czasu upłynie” stwierdzali kilkadziesiąt lat później, z dzisiejszego punktu widzenia nazbyt optymistycznie, wydawcy korespondencji dyplomatycznej². Miał jednak rację Malinowski, spodziewając się odnalezienia źródeł do biografii Grzymułtowskiego w archiwach rodowych szlachty związanej z Wielkopolską. Ich odszukanie wymagało jednak prześledzenia stosunków rodzinnych Grzymułtowskiego i jego potomstwa, a także przyjrzenia się dziedziczeniu posiadłości znajdujących się w ich rękach.

Krzysztof Grzymułtowski był synem Stanisława Grzymułtowskiego, kasztelana średzkiego i Katarzyny Leszczyńskiej, córki Wacława Leszczyńskiego, kanclerza wielkiego koronnego. Urodził się około 1620 r. Kiedy, niedługo później zmarł jego ojciec, Katarzyna z Leszczyńskich Grzymułtowska wyszła ponownie za mąż za Piotra Opalińskiego. Pochodzenie i powtórny ożenek matki skoligaciły Krzysztofa na najważniejszych rodzinach szlacheckich ówczesnej Wielkopolski. To też otworzyło mu drogę do dalszej kariery. Nauki początkowo pobierał w poznańskich szkołach, a w 1635 r. został studentem francuskiego uniwersytetu w Dole³. Niedługo później rozpoczął aktywność publiczną. W jednym z późniejszych listów sam pisze, że służbę Rzeczypospolitej zaczynał mając lat osiemnaście⁴. Na pewno uczestniczył jako poseł w konfederacji warszawskiej związanej po śmierci Władysława IV w 1648 r., a w tym samym roku posłował na sejm elekcyjny Jana Kazimierza⁵. Niedługo później osiągnął pierwszy swój urząd – podkomorstwo kaliskie⁶, z którym podpisał się pod samodzielnie skomponowanym epitafium pierwszej żony Barbary Ossowskiej (zmarłej w 1650 r.)⁷. Czynnie uczestniczył w kolejnych sejmach. W 1652 r. został wyznaczony przez króla i sejm na deputata do rokowań ze Szwecją, a na sejmie ekstraordynaryj-

² *Krzysztofa Grzymułtowskiego wojewody poznańskiego listy i mowy*, Źródła dziejowe, t. I, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1876 (dalej *Listy i mowy*), s. III.

³ [Red.], *Grzymułtowski Krzysztof h. Nieczuja*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. IX, red. K. Lepszy, Wrocław 1960–1960, (dalej *Grzymułtowski Krzysztof*), s. 124; S. Ochmann, *Grzymułtowski Krzysztof*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Poznań 1983, s. 237.

⁴ *Zróżdła do dziejów*, s. 364–365.

⁵ *Listy i mowy*, s. VII; *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 124.

⁶ *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII w., spisy*, opr. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987, s. 67, nr 314.

⁷ *Listy i mowy* s. 150, nr LXXIII.

nym 1654 r. trzymał łaskę marszałkowską⁸. Nie wiemy, jakie stanowisko zajął w początkowej fazie szwedzkiego potopu. Niewykluczone, że pozostał przy Janie Kazimierzu, skoro w 1656 r. otrzymał kasztelanię poznańską⁹. Także później czynnie uczestniczył w walkach z okupującymi Wielkopolskę Brandeburczykami. Dwukrotnie był wyznaczany na członka komisji mającej uregulować spory graniczne między Wielkopolską a Śląskiem i Brandenburgią. Uczestniczył w delegacji ratyfikującej traktat oliwski¹⁰. Przeciwny planowanej przez Jana Kazimierza elekcji *vivente rege* księcia d'Enghien (choć początkowo popierał samą ideę elekcji za życia króla¹¹) zbliżył się do Jerzego Lubomirskiego, czynnie uczestnicząc w rokoszu i biorąc udział w bitwie pod Mątwami po stronie rokoszan¹². W czasie bezkrólewia po abdykacji Jana Kazimierza popierał Wielkiego Kondeusza, ostatecznie jednak opowiedział się za Michałem Korybutem Wiśniowieckim. W tym czasie zbliżył się do stronnictwa profrancuskiego. Ujawnienie korespondencji między Grzymułtowskim a Janem Andrzejem Morsztynem, której fragmenty były szyfrowane, spowodowało w 1670 r. wzburzenie szlachty, oskarżenie go o zdradę i postawienie przed sądem sejmowym¹³. W roku 1674 uczestniczył w sejmie elekcyjnym opowiadając się za kandydaturą Jana Sobieskiego¹⁴. Początkowo współpracował z dworem, za co otrzymał godność wojewody poznańskiego¹⁵, starostwo sztumskie (które trzymał w latach 1676–1678) oraz godność marszałka dworu królowej Marii Kazimiery¹⁶, później jednak ponownie znalazł się w opozycji. Mimo tego w 1685 r. został wyznaczony na deputata do rokowań granicznych z Rosją prowadzonych w Kadzynie, zaś rok później stanął na czele poselstwa kierowanego do carów moskiewskich, które zakończyło się podpisaniem układu pokojowego nazywanego traktatem Grzymułtowskiego. Na jego mocy Rzeczpospolita straciła wschodnią Ukrainę z Kijowem, smoleńszczyznę, siewierszczyznę, czernichowszczyznę, Dorogobuż i Starodub. Obie strony gwarantowały wolność wyznania, odpowiednio Rzeczpospolita ludności prawosławnej, Rosja zaś katolickiej. Ponadto Rosja oferowała przymierze prze-

⁸ Grzymułtowski Krzysztof, s. 125; S. Ochmann, *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 238.

⁹ *Urzędnicy wielkopolscy*, s. 118, nr 757.

¹⁰ Grzymułtowski Krzysztof, s. 125.

¹¹ W. Czaplinski, *Opozycja wielkopolska po krwawym potopie (1660–1668)*, Warszawa 1930, s. 14.

¹² *Ibidem*, s. 125.

¹³ Grzymułtowski Krzysztof, s. 125; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1991, s. 189;

¹⁴ Grzymułtowski Krzysztof, s. 125; S. Ochmann, *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 238.

¹⁵ *Urzędnicy wielkopolscy*, s. 146, nr 1013.

¹⁶ Grzymułtowski Krzysztof, s. 126; S. Ochmann, *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 238.

ciw Turcji i Chanatowi Krymskiemu oraz wypłaciła Rzeczypospolitej subsydium w wysokości 730 tys. złp. (tzw. „sumy moskiewskie”)¹⁷. Postanowienia traktatu nie były korzystne dla Rzeczypospolitej i spotkały się z krytyką ze strony szlachty koronnej. Nie miało to jednak wpływu na dalszą karierę Grzymułtowskiego. Ten wrócił z Moskwy latem 1686 r. (poselstwo opuściło stolicę Rosji 16 V¹⁸) Uczestniczył jeszcze w radzie senatu, na której Jan III zaprzysiął traktat. Później poświęcił się porządkowaniu spraw domowych. Jeszcze 15 V 1687 r. król zatwierdził cesję trzymanego przez Grzymułtowskiego starostwa kościańskiego na Andrzeja Gembickiego, zięcia wojewody. Sam Grzymułtowski został w dokumencie określony jako leżący na łożu boleści. Zmarł zapewne w Poznaniu, po 15 a przed 26 V tego roku¹⁹.

Krzysztof Grzymułtowski był dwa razy żonaty. Po raz pierwszy ożenił się z Barbarą Ossowską, która zmarła, jak już wspomniano, w 1650 r. Dziesięć lat później ożenił się powtórnie z Aleksandrą Cecylią Leszczyńską, córką Bogusława Leszczyńskiego, kanclerza koronnego. Z pierwszego związku doczekał się syna Jana, o którym brak szczegółowych informacji. Wiadomo, że zmarł w 1687 r.²⁰, zapewne bezdzietnie. Śmierć w okolicach daty zgonu ojca oraz brak potomków tłumaczy niepojawianie się zstępnych Jana w działach majątkowych po Krzysztofie²¹. Z drugiego związku na świat przyszły dwie córki: Katarzyna i Anna Kazimiera. Pierwsza z nich jeszcze za życia ojca poślubiła Andrzeja Gembickiego, dziedzica fortuny Czarnkowskich, zaś po jego zgonie (1688) wyszła za mąż za Adama Naramowskiego²². Druga, Anna Kazimiera, w 1689 r. została wydana za

¹⁷ *Traktaty pokojowe między Rzeczypospolitą a Rosją w XVII w.*, red. O. Aleksejczuk, Kraków 2002, s. 48–64.

¹⁸ K. Sychowicz, *Rokowania z Moskwą i zawarcie wiecznego pokoju w oczach Krzysztofa Grzymułtowskiego*, [w:] *Studia z dziejów XVII i XVIII w.*, red. K. Matwijowski, B. Rok, Wrocław 2003, s. 72.

¹⁹ *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 126; S. Ochmann, *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 238; Datę *ante quem* wskazuje pismo Jana III do Marcina Zamoyskiego z 26 maja 1687 r., w którym Krzysztof Grzymułtowski wymieniany jest jako zmarły. Zob. M. Kulecki, *Wygnańcy ze Wschodu. Egzulanzi w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Jana Kazimierza i za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Warszawa 1997, s. 196.

²⁰ *Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX wieku, Regesty, Metrykalia > Katolickie > Część 6, 37840* (Poznań – bernardyni), 1687 Jan Grzymułtowski, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

²¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD), Archiwum Rodzinne Poniatowskich 1358–1797 (dalej ARP), sygn. 60, s. 15–17, 57–58.

²² M. Hlebionek, „Czarnkowszczyzna” po Czarnkowskich, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej”, nr 6, 2016, s. 42–44.

Władysława Czarnkowskiego, syna Adama Uriela Czarnkowskiego, ostatniego męskiego przedstawiciela starszej linii tej rodziny²³.

Szczęśliwie do naszych czasów zachowała się bardzo dobrze spuścizna aktowa po Katarzynie z Grzymułtowskich *Imo voto* Gembickiej, *2do voto* Naramowskiej. Stało się tak za sprawą Stanisława Poniatowskiego, kasztelana krakowskiego i wojewody mazowieckiego, który nabył od spadkobierców Gembickich i Naramowskich dobra czarnkowskie. Wraz z tymi posiadłościami w jego ręce trafiło archiwum rodzinne, a przynajmniej jego część dotycząca głównie spraw gospodarczych i prawno-majątkowych. Znaczną część tej spuścizny stanowią akta dotyczące procesów i rozliczeń z wierzycielami Czarnkowskich (Adama Sędziwoja i Franciszka Sędziwoja), Gembickich i Grzymułtowskich, a także między Naramowskimi i ich spadkobiercami. Ponieważ spraw tych nie udało się zakończyć przed zakupem dóbr przez Poniatowskiego, zgromadzone w archiwum materiały stanowiły dla nowonabywcy ważną podpowiedź, co do stanu zadłużenia majątności, wykorzystywaną przezeń do regulacji wiarytelności. Dlatego też, mimo iż Poniatowski stopniowo rozsprzedawał Czarnkowszczyznę, dokumentacja ta nie uległa rozproszeniu lub zniszczeniu, ale jako archiwum historyczne, została włączona do Archiwum rodzinnego Poniatowskich, gdzie znajduje się do dziś²⁴.

W obszernej spuściźnie po dziedzicach Czarnkowszczyzny źródła związane z samym Krzysztofem Grzymułtowskim nie należą do najistotniejszych. Składają się nań głównie różnego rodzaju umowy zawierane między Grzymułtowskim a Gembickim (w tym dotyczące starostwa ujsko-pilskiego, pożyczek zaciąganych na Czarnkowszczyźnie)²⁵ oraz Leszczyńskimi²⁶, posagu Katarzyny z Grzymułtowskich Gembickiej²⁷ a także materiały dotyczące działów majątkowych pomiędzy córkami Krzysztofa: Katarzyną a Anną z Grzymułtowskich²⁸. Być może bardziej precyzyjna kwerenda przeprowadzona w ww. zespole pozwoli na ujawnienie dalszych materiałów do biografii magnata, związanych choćby

²³ K. Piwarski, *Władysław Czarnkowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, red. W. Konopczyński, Kraków 1938, s. 225; P. Falkowski, *Genealogia rodziny Czarnkowskich*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej”, nr 6, 2016, s. 29.

²⁴ AGAD, ARP, zespół nr 345.

²⁵ AGAD, ARP, sygn. 24, s. sygn. 25, s. 1–5, 45–47, 73–74, s. 76–78; sygn. 26, s. 1–2, 87–88; sygn. 28, s. 26.

²⁶ AGAD, ARP, sygn. 24, s. 26, 28–29, 30; sygn. 25, s. 61–62, 63; sygn. 28, s. 28–29, 30.

²⁷ AGAD, ARP, sygn. 25, s. 49; s. 84–85. Zapis dotyczy dzierżawy Czarnkowa jako formy rozliczenia za cesję starostwa ujsko-pilskiego.

²⁸ AGAD, ARP, sygn. 60, s. 15–17, 57–58.

z rozliczeniem jego misji. Świadectwem tego, że akta takie znajdowały się kiedyś w interesującym nas zbiorze, jest zachowany odpis fragmentu mowy sejmowej bpa Załuskiego, rozliczającego moskiewskie poselstwo Krzysztofa Grzymułtowskiego²⁹. Spośród materiałów związanych z Grzymułtowskim, które na dzień dzisiejszy udało się odnaleźć, najciekawszy zabytek stanowi inwentarz pośmiertny ruchomości, które pozostały po dyplomacie³⁰. Trzeba tu podkreślić, że jest to jedynie inwentarz cząstkowy, nie obejmuje on bowiem ruchomości pozostawionych w różnych rezydencjach magnata (np. w Stępuchowie), gdzie, jak wynika z tekstu samego źródła, pozostawała część *mobiliów*.

Polskie prawo ziemskie generalnie nie przewidywało obowiązkowego spisowania inwentarzy po śmierci szlachcica³¹. Wyjątek stanowiła konstytucja sejmowa z 1565 r., nakazująca sporządzanie inwentarza majątku przejmowanego w zarząd przez opiekunów osieroconych małoletnich³². Dlatego też nie wykształciły się w precyzyjne procedury, określające tak kształt inwentarza, terminy jego sporządzenia jak i skład gremium dokonującego spisu. Interesującego nas spisu dokonano w niecałe trzy miesiące po śmierci Grzymułtowskiego (datowany jest na 3 VIII 1687 r.). Według Andrzeja Pośpiecha badającego pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej, czas czterech miesięcy nie wyróżniał się ani szczególną zwłoką ani szybkością. Ze zbadanych przez niego inwentarzy wynika, że zabiegi te zamykały się mniej więcej w półrocznym okresie od śmierci właściciela ruchomości³³. Jak już wspomniano, w momencie śmierci Krzysztofa Grzymułtowskiego tylko jedna z jego córek wymagała opieki prawnej, druga bowiem była już osobą zamężną. Ponieważ spis został sporządzony przed do-

²⁹ AGAD, ARP, sygn. 30, s. 77. Por. A. Załuski, *Relacya deputacyi ad excipiendum calculum, z summ z stolice przywiezionych*, w: idem *Mowy na radach y seymach przez Andrzeja Chryzostoma, na Załuskach i Błędowie Zatuskiego biskupa kijowskiego i czernichowskiego, opata wąchockiego etc. etc. różnymi czasy miane*, Kalisz 1718, s. 208–212.

³⁰ AGAD, ARP, sygn. 29, s. 1–10.

³¹ J. Dumanowski, *Inwentarze wielmożnych i urodzonych. Konsumpcja szlachty wielkopolskiej w XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” [dalej cyt. KHKM], r. LI, 2003, z. 2, s. 262.

³² *Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782* wydane, t. II, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 52. Na temat przyczyn sporządzania inwentarzy zob. też. D. Głównka, A. Klonder, *Inwentarze mienia w badaniach nad kulturą Europy*, KHKM, r. LI, 2003, z. 2, s. 158–159; J. Pielas, *Opieka nad nieletnimi w rodzinach szlacheckich w Koronie w XVII wieku. Zarys problematyki i perspektywy badawcze*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 37, 20015, nr 1, s. 97.

³³ A. Pośpiech, *Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, Warszawa 1992, s. 70–71.

konaniem działu majątku pomiędzy siostry (doszło do niego w roku 1698³⁴), możemy założyć, że obejmuje on całość ruchomości magnata znajdujących się w Poznaniu, a jego celem było zabezpieczenie masy spadkowej³⁵. Dodatkowo zdaje się to poświadczać fakt, że w wyniku działu uwzględnione klejnoty, a więc zapewne także te wymienione w spisie, miały zostać podzielone między siostry: Katarzynę i Annę³⁶. Nie wiemy jednak, a jest to istotne dla interpretacji źródła, czy opisywany w wykazie majątek pozostawił Grzymułtowski w swym poznańskim mieszkaniu, czy też ruchomości zostały przewiezione do stolicy prowincji celem ich inwentaryzacji³⁷. Na tę drugą możliwość zdaje się wskazywać wzmianka umieszczona w samym inwentarzu, mówiąca o skrzyniach z dobytkiem znajdujących się w stępushowskiej posiadłości. Jako osoby uczestniczące w inwentaryzacji ruchomości wojewody poznańskiego w źródle wskazano opiekunów prawnych jego młodszej córki, niezamężnej jeszcze Anny Kazimiery, wyznaczonych na mocy testamentu Grzymułtowskiego. Generalnie byli to krewni i powinowaci magnata, jak Piotr i Kazimierz Jan Opalińscy (bracia przyrodni wojewody, z drugiego małżeństwa jego matki, Katarzyny z Leszczyńskich³⁸) czy Bogusław i Jan Leszczyńscy (bracia jego żony Aleksandry Cecylii³⁹). W tym kontekście warto zwrócić uwagę na osobę Jakuba Bełszyńskiego, kasztelana międzyrzeckiego i przemęckiego, którego podpis widnieje pod inwentarzem, a który stanął w obronie Grzymułtowskiego w czasie zamachu na jego życie

³⁴ AGAD, ARP, sygn. 60, s. 16.

³⁵ Charakterystyczne w tym kontekście są liczne informacje o zabraniu wielu przedmiotów przez małżeństwo Gembickich.

³⁶ AGAD, ARP, sygn. 60, s. 57–58.

³⁷ Wiemy, że Grzymułtowski był właścicielem dwóch kamienic w Poznaniu, jednej przy ul. Wodnej drugiej zaś przy ul. Żydowskiej (*Teki Dworzaczka, Regesty, Grodzkie i ziemskie > Wschowa > Część 2*, 1332 (Nr 208) 1660, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.)) Trudno natomiast określić, czy interesujący nas spis obejmuje majątek złożony w tych kamienicach, czy też zgromadzony w Poznaniu wtórnie. Na możliwość przemieszczania ruchomości po śmierci szlachcica, także celem ich spisania, wskazuje A. Pośpiech, *Pułapka*, s. 68, zaś przykład przemieszczenia archiwum rodzinnego po śmierci właściciela opisuje K. Syta, *Archiwum Jana Tarły, wojewody sandomierskiego, w świetle rewizji z roku 1761*, [w:] *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 6, red. B. Ryszewski, Toruń 1994, s. 33–34. Wydaje się jednak, że znacznie częstszą praktyką było spisywanie inwentarza w miejscu jego ostatniego zamieszkania.

³⁸ W. Dworzaczek, *Opaliński Piotr z Bnina h. Łódzia*, [w:] PSB, t. XXIV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1979, s. 105–106; E. Piszcz, *Opaliński Kazimierz Jan z Bnina, h. Łódzia*, [w:] PSB, t. XXIV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1979, s. 85–87.

³⁹ A. Boniecki, *Herbarz polski, cz. 1, Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. XIV, *Lasoccy – Liwiński*, Warszawa 1911, s. 159.

na sejmiku średzkim w 1670 r.⁴⁰, oraz Tomasza Skotnickiego, sufragana chełmińskiego, będącego, niewymienionym w preambule inwentarza z imienia, plenipotentem biskupa chełmińskiego Kazimierza Jana Opalińskiego. Spis liczący 10 stron sporządzono na 5 złożonych w pół i włożonych jedna w drugą kartach papieru. Zachowany egzemplarz spisany został inkaustem jednej barwy, jak się wydaje, jedną ręką, łącznie z podpisami, które starano się jednak różnicować. Wskazuje to, że mamy do czynienia nie z oryginałem, a odpisem wykonanym być może na potrzeby działów majątkowych dla jego córki Katarzyny. Dokument nie zawiera żadnych informacji o roborowaniu go w aktach któregoś z grodów. Być może uznano, że dostatecznym zabezpieczeniem jest autorytet wysoko postawionych opiekunów Anny Kazimiery, którzy stali za jego sporządzeniem.

Ruth Mormann zalicza inwentarze pośmiertne do dokumentacji masowo powstającej w Europie w epoce nowożytnej i posiadającej w skali kontynentu jednolitą formę. Oprócz wykazu ruchomości i nieruchomości zawierały one też często wykazy długów i wierzytelności⁴¹. Ze względów strukturalnych inwentarze pośmiertne szlachty w literaturze dzielone są na dwie kategorie: topograficzne i rzeczowe (zwane też niemieckimi)⁴². Porządek tych pierwszych opiera się na rozmieszczeniu przedmiotów w przestrzeni (pomieszczeniach, skrzyniach, szufladach), drugi zaś na stronie formalnej przedmiotów (materiale, z którego zostały wykonane, ich zastosowaniu, wartości itp.). Inwentarze topograficzne należą do rzadziej spotykanych w Wielkopolsce⁴³. Publikowany niżej wykaz ma charakter hybrydowy, tzn. łączy w sobie właściwości obu wspomnianych wyżej rodzajów inwentarzy⁴⁴. Większość wykazanych w nim przedmiotów została opisana w zależności od miejsca, w którym były przechowywane (szkatuł i skrzyń). Niemniej kilka ich kategorii (klejnoty, srebro, przedmioty z miedzi

⁴⁰ *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, wyd. F. Kluczycki, t. I, cz. 1 *Obejmująca pisma od roku 1629 do roku 1671*, Kraków 1880, s. 521–523; W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 189.

⁴¹ R. E. Mohrmann, *Pośmiertne inwentarze mienia – krytyka źródła, problemy badawcze*, KHKM, r. LIII, 2005, z. 2, s. 137.

⁴² A. Pośpiech, *Pułapka*, s. 42; D. Główna, A. Klonder, *Inwentarze*, s. 161, 162. E. Mohrmann, *Pośmiertne inwentarze*, s. 139, wskazuje nieco inaczej, że wewnętrznie dzielono inwentarze według grup funkcjonalnych (rzeczowych – *Sachgruppen*), surowcowych oraz według pomieszczeń.

⁴³ A. Pośpiech, *Pułapka*, s. 42

⁴⁴ Funkcjonowanie inwentarzy o mieszanym charakterze zauważa A. Pośpiech, *Majątek osobisty szlachcica w świetle wielkopolskich pośmiertnych inwentarzy ruchomości z XVII w.*, KHKM, r. XXIX, 1981, nr 4, s. 464–466; tenże, *Miejsce ubioru w wielkopolskich pośmiertnych inwentarzach szlacheckich XVII wieku*, KHKM, r. XXXIV, 1986, nr 3, s. 435.

i cyny) potraktowano osobno, eksponując ich klasyfikację według materiału, z którego zostały wykonane⁴⁵. Jak się wydaje, „specyfikacja klejnotów” jest kontynuacją spisu przedmiotów, głównie dokumentów, złożonych w szkatule określonej jako „czarna, wewnątrz blachami srebrnymi oprawna”, z dziewięcioma szufladami. Osobną skrzynię przeznaczono na srebra, o czym świadczy jedynie wzmianka mówiąca, że „do skrzyni gdzie srebro” dołożono rewers na srebra zabrane przez zięcia Grzymułtowskiego Andrzeja Gembickiego. Być może oddzielnie przechowywane były także przedmioty z miedzi i cyny, choć jest to domysł, nie poświadczony samym źródłem. Zważywszy na to, że wymienione wyżej grupy zawierały rzeczy szczególnie cenne, nie można wykluczyć, iż z tego właśnie wynika ów dysonans w konstrukcji spisu.

Jak już wspomniano, gros specyfikowanych w rejestrze rzeczy złożona była w różnych szkatułach i skrzyniach. Wykaz wymienia dziesięć skrzyń, cztery szkatuły oraz sepet, w których znajdowały się ruchomości Grzymułtowskiego. Opisuje przy tym ich cechy charakterystyczne, pozwalające na identyfikację schowka. Skrzynie przeznaczone były przede wszystkim na przedmioty o większych gabarytach, tekstylia, futra i pieniądze. Spośród nich szczególnie ozdobne były te, w których przechowywano odzież i tekstylia należące do magnata, określone jako „malowane”. Z kolei skrzynia przeznaczona na kobierce, zapewne dla zabezpieczenia zawartości, została od wewnątrz obita sukniem. Szczególnie wzmocniona („okowana żelazem”) była skrzynia, w której inwentaryzujący znaleźli worki ze znaczą ilością gotówki. Wyłącznie monety znajdowały się także w innej skrzyni, „na kształt puzdra”, co może sugerować, że i ona posiadała okucia oraz (albo) wewnętrzne przegródki. Z tych dwóch pierwsza wydaje się być przeznaczona przede wszystkim do transportu monet, podczas gdy drugą wykorzystano w tym celu raczej wtórnie, co może sugerować stosunkowo niewielka kwota w niej zamknięta. Pozostałe skrzynie nie wykazują już takiej okazałości, stąd inwentaryzatorzy skupili się głównie na określeniu ich gabarytów („skrzynia biała, długa, płaska”, „skrzynia biała długa”, „skrzynia biała wąska”). Bardziej charakterystyczne wydają się być wymieniane w inwentarzu szkatuły. Pierwsza z nich określona jest jako „żółwiowa”. Trudno w tej chwili stwierdzić, czy miała ona kształt żółwia, czy też wykonana była z elementów żółwiowej skorupy. Niemniej musiał to być przedmiot cenny i zapewne modny, skoro współczesny *Inwentarz generalny pałacu w Wilanowie*, wymienia skrzyneczkę żółwiową, która miała znajdować się w gabinecie holenderskim

⁴⁵ R. Mohrmann, *Pośmiertne inwentarze*, s. 139.

też rezydencji⁴⁶. Znaczną wartość materialną musiała mieć również kolejna szkatuła, przedstawiona jako „czarna, wewnątrz blachami srebrnymi oprawna”, posiadająca w środku dziewięć szufladek. Szkatuły trzecia i czwarta musiały być mało charakterystyczne, skoro pierwszą opisano nie tylko ze względu na formę („biała [...] w żelazo oprawna”), ale i zawartość („z munimentami”), zaś o istnieniu czwartej dowiadujemy się jedynie ze wzmianki o złożeniu w niej rewersu („karty”) na pisma dotyczące wyprawy do Moskwy, które zostały z niej wyjęte. Jednokrotnie wymieniony sepet nie został bliżej scharakteryzowany, prócz stwierdzenia, że jest „oprawny w skórę”. Rodzi się tu pytanie, jak ma się forma tych mebli do ich zawartości. Poczynając od szkatuły: w żółwiowej przechowywano ważne z punktu widzenia wojewody pisma służące rozliczeniu wyprawy moskiewskiej (zob. niżej), w szkatule obitej srebrem znajdowały się także dokumenty oraz zapewne klejnoty, w trzeciej ze szkatuły przechowywano dokumentację, ale o mniejszym znaczeniu (zob. dalej)⁴⁷. W bardziej ozdobnych skrzyniach przechowywano tekstylia (materie, ubiór, kobierce), ale też broń, obrazy czy książki, zaś w skrzyniach wzmocnionych okuciami pieniądze (choć te znajdujemy także w innych miejscach). W sepecie natomiast bieliznę. Zdaje się to prowadzić do wniosku, że przedmioty cenniejsze dla właściciela znajdowały się w bardziej okazałych spośród nich.

Opis zawartości skrzyń i szkatuły wprowadza nas w świat rzeczy magnata. Trzeba tu raz jeszcze podkreślić, że wykaz nie obejmuje wszystkich jego ruchomości, a tylko najwartościowsze, zaś spośród nich te, które w momencie sporządzania spisu znajdowały się w Poznaniu. W tym kontekście charakterystyczny staje się brak wzmianek o umeblowaniu pomieszczeń⁴⁸. Niemniej wykaz jest imponujący. Pozostawmy w tym miejscu uwzględnioną w spisie dokumentację, która bardziej szczegółowo omówiona zostanie osobno, skupiając się na innych przedmiotach. Te podzielić można na kilka grup. Zacznijmy od pieniędzy. Miały one niebagatelną wartość: w dwóch tylko szkatułach inwentaryzujący naliczyli ponad cztery tysiące czerwonych złotych, a przecież nie było to wszystko.

⁴⁶ A. Czołowski, *Urządzenie pałacu wilanowskiego za Jana III*, Lwów 1937, s. 19.

⁴⁷ Por. K. Syta, *Archiwa magnackie w XVIII wieku. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń 2010, s. 129–135.

⁴⁸ Na temat przyczyn niekompletności spisów pośmiertnych majątku pisze R. Mohrmann, *Inwentarze mienia*, s. 140–141. J. Dumanowski, analizując inwentarze szlachty wielkopolskiej pochodzące z XVIII w. zauważa, że brak wzmianek o meblach jest zjawiskiem bardzo częstym, co tłumaczy stosunkowo niską wartością sprzętów tego typu. Zob. J. Dumanowski, *Inwentarze wielmożnych*, s. 275.

Zwraca uwagę różnorodność pochodzenia monet⁴⁹. Oprócz monet polskich (w tym portugałów) Grzymułtowski posiadał pieniądze „cesarskie” (w tym talary twarde), moskiewskie kopiejki, czy bite na terenie południowych Niemiec talary bankowe⁵⁰. Owo zróżnicowanie należy tłumaczyć, jak sądzę, aktywnością wojewody na różnych polach polityki międzynarodowej. W kontekście tym warto zwrócić uwagę na znajdujące się w wykazie szalki do monet (czerwonych złotych), ułatwiające wymianę pieniędzy, a także przechowywane osobno, wśród klejnotów trzy monety określone mianem *numismata*, posiadające być może wartość kolekcjonerską względnie będące przykładem kuriozów⁵¹. Na marginesie warto zauważyć, że bliżej nieokreślone monety, w inwentarzu również określone mianem *numismata*, stanowiły ozdobę złotej czarki przechowywanej wspólnie z klejnotami.

Na klejnoty, a określenie to generalnie zarezerwowano dla biżuterii bądź przedmiotów wykonanych ze złota, pereł i drogich kamieni rzadziej srebra, wymieniane w spisie składa się głównie kobieca biżuteria, choć oprócz niej w grupie tej uwzględnione zostały wykonane z kruszców naczynia i ozdoby⁵². Znaczną część tego zbioru stanowią różnego rodzaju naszyjniki, wykonane z cennych pereł urjańskich, czy drogich kamieni: diamentów i rubinów. Łącznie inwentarz wymienia pięć takich ozdób. Z innych rodzajów biżuterii inwentarz wspomina perłowe bransoletki i złote zausznice, sadzone perłami i kamieniami. Spotykamy też znaczą liczbę luźnych pereł i kamieni, z których część wypadła z biżuterii, część zaś prawdopodobnie nie była oprawiona. Z męskich ozdób w wykazie znajdujemy jedynie złote łańcuszki do kontusza. Być może także męski był czarny jedwabny pas zdobiony złotą koronką oraz diamentami i rubinami. Zastanawia w tym kontekście brak informacji o sygnetach wojewody, których dowodnie używał do pieczętowania⁵³. Jak już wspomniano, oprócz biżuterii

⁴⁹ Może to być efekt pobierania przez Grzymułtowskiego stałych pensji z różnych dworów. Już w latach sześćdziesiątych zarzucano mu, że otrzymywał taką z dworu berlińskiego. Zob. W. Czermak, *Ostatnie lata Jana Kazimierza*, Warszawa 1972, s. 153, 225.

⁵⁰ *Wörterbuch der Münzkunde*, oprac. F. von Schrötter, Berlin 1970, s. 56.

⁵¹ J. Dumanowski, *Inwentarze wielmożnych*, s. 265 wspomina o pojawiających się w osiemnastowiecznych inwentarzach szlachty wielkopolskiej zbiorach numizmatycznych. Ich posiadanie miało wskazywać na wysoką pozycję społeczną właściciela (tamże, s. 272).

⁵² Tenże, *Świat rzeczy*, s. 219.

⁵³ Odcisk pieczęci sygnetowej używanej przez Grzymułtowskiego zachował się pod rozliczeniem z Grzymułtowskim dotyczącym intercyzy i związanej z nią cesji starostwa ujsko-pilskiego. Zob. AGAD, ARP, sygn. 25, s. 85; Zwyczaje związane z dziedziczeniem osobistych tłoków pieczętnych w Koronie nie są znane. Dla Wielkiego księstwa Litew-

do grupy klejnotów zaliczone zostały inne przedmioty. Wśród nich najliczniej reprezentowane są kruszcowe, ozdobne naczynia, niekiedy stanowiące zestawy. Do tych zaliczyć należy złote czarki o kształcie muszli („cumchy”), w których znajdowały się także czarki, ale owalnego kształtu. I jedno i drugie wysadzane były dodatkowo kamieniami, a jedną z czarek owalnych zdobiły monety⁵⁴. Być może charakter ozdoby stołowej miał „wołek złoty kamieniami drogiemi sadzony”. Ciekawostką jest srebrne wysadzane kamieniami pudzderko, w którym Grzymułtowski przechowywał trzy wspomniane już *numismata*. Cenne opakowanie miało zapewne dodatkowo podkreślać kolekcjonerską wartość owych monet. Wśród klejnotów wymieniono także srebrną apteczkę, złożoną z 21 puderek. Zapewne damskie ozdoby, przeważające w spisie, były spadkiem po nieżyjącej już żonie wojewody, Aleksandrze Cecylii Leszczyńskiej⁵⁵. Charakterystyczne jest, że część z nich, być może już po śmierci Grzymułtowskiego, przejściowo znalazła się w rękach jego starszej córki Katarzyny, co inwentaryzatorzy skwapliwie odnotowali⁵⁶. Na marginesie warto zwrócić uwagę, że wymienione w spisie sznury pereł na końcach zostały zabezpieczone odciskami sygnetu wojewody. Rozwiązanie takie z jednej strony zabezpieczało fizyczną całość takiego sznura, ale też nienaruszone odciski stanowiły świadectwo tego, że nikt nie manipulował przy drogocennych perłach, próbując ich kradzieży. Spostrzeżenie to stanowi interesujący przyczynek do pozakancelaryjnego używania pieczęci.

Inaczej niż w przypadku klejnotów, w grupie sreber uwzględniono głównie przedmioty użytkowe, wykonane przede wszystkim ze srebra, niekiedy pozłacane, ale znajdujemy wśród nich także „szczerozłociste”. Były to głównie misy, tace, lichtarze oraz sztuce. Niektóre z nich przybierały wymyślną formę, jak

skiego, w oparciu o dane z Metryki Litewskiej, analizuje je R. Ragauskienė, *Tłoki pieczętnie Wielkiego Księstwa Litewskiego (na podstawie Metryki Litewskiej). Materiały do archeologii prawa*, „Sfragističnij Šoričnik”, t. 1, 2011, s. 349–351.

⁵⁴ Tak zwane naczynia monetowe należały do przedmiotów modnych wśród szlachty środkowoeuropejskiej w XVII i XVIII w. Zob. J. Dumanowski, *Świat rzeczy*, s. 76–77 (tam wcześniejsza literatura).

⁵⁵ Po śmierci małżonki wdowiec przejmował opiekę nad rzeczami pozostawionymi przez małżonkę. Zob. A. Pospiech, *Pułapka*, s. 31 i nn; tenże, *Martwe natury inkaustem. O pośmiertnych inwentarzach ruchomości szlachty wielkopolskiej XVII wieku szkic pierwszy*, „Studia Muzealne”, z. 19, 2000, s. 29.

⁵⁶ Skądinąd wiadomo, że klejnoty, być może pozostałe po matce, weszły także w skład oprawy Katarzyny Grzymułtowskiej, którą kwitowali Krzysztof Grzymułtowski i Andrzej Gembicki w roku 1680. Zob. AGAD, ARP, sygn. 25, s. 84. Wydaje się jednak, że przedmioty wykazane w naszym inwentarzu jako znajdujące się w rękach Katarzyny nie wchodziły w zakres jej oprawy.

dwie „czary które się w głobut składają”, inne mogą świadczyć o światowych gustach magnata (np. „fłaszka złocista do octu z puzderkiem”, „bańka złocista do musztardy” informujące o zwyczajach kulinarnych). Ciekawostką jest znajdujący się w spisie srebrny zestaw do golenia („miedniczka [...] z dzbanuszkim srebrnym”), a także będące zapewne ozdobami stołowymi, przechowywane w osobnych puzdrach srebrne statuetki. Wraz ze srebrami wymieniony został zestaw czterech luster z ozdobami, wykonanych w Augsburgu. Charakter użytkowy miały także wymienione w inwentarzu przedmioty wykonane z miedzi i cyny. Inwentaryzujący nie poświęcili im zbyt wiele miejsca, zwracając uwagę jedynie na – zapewne cynową – zastawę stołową oraz rzeczy o większych gabarytach, jak misy czy konew, bądź posiadających większą wartość, jak lichtarze⁵⁷. Wykaz wzmiankuje także pięć puzder z takimi przedmiotami złożonych w Stępuchowie. Warto zwrócić na to uwagę, bowiem, nie licząc rewersów związanych z zabraniami części rzeczy przez Katarzynę i Andrzeja Gembickich, jest to jedyna informacja o części ruchomości wojewody znajdującej się poza Poznaniem.

Licznie reprezentowane w inwentarzu są tekstylia. Wydzielili wśród nich można odzież, bieliznę stołową, elementy wyposażenia wnętrz bądź sprzętów, a wreszcie różnorakie płaty tkanin. Złożone one były w osobnych skrzyniach, choć znajdowały się wśród nich i inne przedmioty, które trafiły tam przypadkowo albo zostały specjalnie owinięte materiałami dla ochrony. Sama odzież nie stanowi zbyt liczego zbioru. Złożona była generalnie w jednej skrzyni (choć znajdujemy ją także pośród innych rodzajów tekstyliów). Inwentarz wymienia jedynie dwa kontusze, tyle samo czapek, jubkę i kilka innych drobniejszych jej elementów. Wzmiankuje także, że w jednej z czapek „szkarłatnych sobolich” pochowano wojewodę. Dużo miejsca zajmuje spis pościeli, bielizny stołowej, głównie obrusów i serwet oraz obić, warto w tym miejscu zwrócić uwagę na obicia pojazdów, portier i kobierców. Tych ostatnich wykaz wymienia jedenaście, w tym dwa przetykane złotem. Liczny jest także spis tkanin wymienianych samoistnie. Były one bardzo zróżnicowane, a znajdujemy wśród nich materiały zarówno kosztowne (*zerbaft*, materie perskie czy indyjskie), jak i zupełnie proste płótna czy sukna. Znacznie mniej miejsca w inwentarzach zajmują futra. Te wypełniały jedną skrzynię, choć znajdujemy je także pomiędzy tekstyliami. Pojawiają się one jako elementy ubiorów, bądź też jako samodzielne skórki (wiązki skórek) czy błamy. Wykaz wymienia najczęściej futra sobole w całości, albo też we fragmentach (ogonki, nóżki, pupki). Zdecydowanie rzadziej notowane są

⁵⁷ Pomijanie bądź ogólnikowe spisywanie przedmiotów cynowych było typowe dla nowożytnych inwentarzy mienia. Zob. D. Główska, A. Klonder, *Inwentarze*, s. 162.

futra innych zwierząt: gronostajów, popielic, wiewiórek („bielek”) czy rysi. Co ciekawe, rysie futra określone zostały jako „szwedzkie”.

Pomiędzy opisanymi wyżej grupami przedmiotów, mieszczą się pojedyncze rzeczy, które nie tworzą większych zbiorów, bądź występują pojedynczo. Inwentarz wymienia dziesięć obrazów, które znajdowały się w skrzyniach z odzieżą. Wiemy, że dwa z nich przedstawiały świętych: św. Hieronima, oprawiony w srebro, i św. Marię Magdalenę, ten z kropielniczką. Pozostałych osiem obrazów, inwentarz opisuje jako srebrne, ośmiograniaste, w ramach. Trudno na tej podstawie powiedzieć coś więcej o ich charakterze⁵⁸. W spisie odnotowano jedynie trzy książki, co zważywszy na zainteresowania oratorskie i pisarskie Grzymułtowskiego nie jest liczbą znaczną. Być może owa niewielka liczba materiałów bibliotecznych wynika z tego, że spis obejmuje jedynie rzeczy znajdujące się poza główną rezydencją wojewody⁵⁹. Z owych książek dwie miały charakter niewątpliwie użytkowy. Jest to „książeczka sposobu rachowania” oraz wydrukowany w Augsburgu („auszburką robotą”) kalendarz. Kolejna to zapewne pierwsze nowożytne wydanie Kroniki Pruskiej Piotra z Dusburga⁶⁰. Z uzbrojenia odnotowano jedynie dwie szable, w tym jedną „pozłocistą”⁶¹, z którymi być może należy wiązać wymieniane wśród tekstyliów dwie pary rapci: błękitnych i karmazynowych. Ciekawostką jest posiadanie cennej z religijnego punktu widzenia relikwii krwi Chrystusa, znajdującej się w kryształowym relikwiarzu. Z punktu widzenia archeologii prawnej ważna jest informacja o lasce marszał-

⁵⁸ J. Dumanowski, *Świat rzeczy*, s. 144–165. Badacz ten rejestruje widoczny w ciągu XVIII w. wzrost częstotliwości pojawiania się obrazów w pośmiertnych inwentarzach. W kontekście badań J. Dumanowskiego, a także A. Pośpiecha (*Pułapka, całość*) występowanie wzmianek o obrazach w inwentarzach z końca XVII w. wydaje się rzadsze.

⁵⁹ Według J. Dumanowskiego książki należały do przedmiotów stosunkowo rzadko wymienianych w inwentarzach szlacheckich, a ich posiadanie miało świadczyć o wysokim statusie społecznym właściciela. Zob. J. Dumanowski, *Inwentarze wielmożnych*, s. 265–266, 272, 275. Badając inwentarze pośmiertne szlachty wielkopolskiej z okresu 1699–1719 informacje o księgozbiorach (z podaną liczbą książek) badacz ten znalazł jedynie w 12 przypadkach, z czego aż w 6 liczba książek nie przekraczała 5. Zob. J. Dumanowski, *Świat rzeczy*, s. 119.

⁶⁰ Zapewne chodzi o pierwszą edycję tego dzieła, opublikowaną przez Krzysztofa Hartknocha w 1679 r. Zob. J. Wenta, *Kronika Piotra z Dusburga. Szkic źródłoznawczy*, Toruń 2003, s. 9.

⁶¹ Obie szable wymienione zostały wśród odzieży, co jest zjawiskiem częstym w inwentarzach pochodzących z przełomu XVII i XVIII w., Zob. J. Dumanowski, *Świat rzeczy*, s. 233–235. Z analizy ilościowej przeprowadzonej przez tego badacza wynika, że liczba broni białej wymienianej w pośmiertnych spisach powstałych w początkach XVIII w. wahała się około 2 sztuk. Tamże, s. 238, tab. 31.

kowskiej, związanej zapewne z piastowaną przez Grzymułtowskiego godnością marszałka królowej⁶². Opis jej odbiega nieco od charakterystyki takich insygniów dokonanej przez Witolda Maisla. Według tego badacza od XVI do XVIII w. laski marszałków wielkich, nadwornych jak i ochmistrzów (marszałków królowej) miały być wykonane z hebanu, a jedynymi ich ozdobami były zdobione skówki oraz umieszczone w połowie długości plakiety z herbami królewskimi i marszałka⁶³. Na tym tle insygnium używane przez Grzymułtowskiego, które miało być wysadzane masą perłową i zdobione rubinami, prezentuje się nadzwyczaj bogato.

Kończąc ów przegląd chcielibyśmy zatrzymać się na chwilę nad grupą przedmiotów, które wyróżnić można nie tyle ze względów formalnych, ile merytorycznych, związanych z piśmiennością pragmatyczną. Otóż między klejnotami, złożonymi w jednej ze szkatuł, w osobnej szufladce, miały znajdować się, oprócz wspomnianego już podręcznika rachunków, także srebrny kałamarz, piaseczniczka, drewniane puzderko ze srebrną zasuwką do opłatków, służących zapewne jako podkład do pieczęci wyciskanych przez papier, ołówki, cyrkle, kompas oraz bliżej nieokreślony „sztuciec”, być może nożyk do papieru lub ostrzenia piór („temporalik”)⁶⁴. Kontekst pojawienia się tych rzeczy zdaje się wskazywać, że składały się one na wyposażenie podręcznego „skryptorium” magnata⁶⁵.

Znaczną część inwentarza (niemal pięć z dziesięciu jego stron) zajmuje rejestr różnego rodzaju pism. Jest to sytuacja nietypowa, bowiem spisy dokumentów stosunkowo rzadko znajdujemy w inwentarzach pośmiertnych szlachty⁶⁶. Nawet,

⁶² O insygniach i atrybutach urzędniczych spotykanych w inwentarzach zob. tamże, s. 228.

⁶³ W. Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982, s. 235.

⁶⁴ Temporalik – nożyk do temperowania piór, zob. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. IV, Warszawa 1903, s. 362.

⁶⁵ Por. K. Syta, *Kancelaria ziemiańska w XVII w. w świetle „Ekonomiki ziemiańskiej generalnej [...]” i „Składu abo skarbcza [...]” Jakuba Kazimierza Haura*, „Archiwista Polski”, nr 3, 2016, s. 38. W dziele Haura znajduje się zbliżony wykaz przyborów, którymi powinna dysponować kancelaria ziemiańska.

⁶⁶ A. Pośpiech (*Pułapka*, s. 107–121) w zestawieniach grup rzeczy wymienianych w analizowanych przezeń inwentarzach nie wykazuje w ogóle dokumentacji. J. Dumanowski, *Inwentarze wielmożnych*, s. 262 wymienia dokumenty wśród rzeczy rzadziej pojawiających się w inwentarzach pośmiertnych szlachty wielkopolskiej. Niemniej archiwalia zaliczane były niekiedy do *mobiliów* przez samą szlachtę (zob. J. Dumanowski, *Świat rzeczy*, s. 22: *Regestr pozostałych rzeczy po zmarłym panu Franciszku Skotnickim [...] jako to pieniędzy w gotowiznie, kart, membranów od różnych Ichmciów i dokumentów wszystkich, sreber, sukien, strzelby[...]*) por. R. Mohrmann, *Inwentarze*, s. 139, która w skali europejskiej zalicza archiwalia (książki i rękopisy; listy i dokumenty) do rzeczy typowych

jeżeli informacje o dokumentacji się tam pojawiają, to często mają charakter ogólnikowy, a rzadko przybierając formę sumariusza⁶⁷. Rękopisy te złożone były w czterech szkatułach, z których trzy zawierały wyłącznie pisma („żółwiowa”, okuta w żelazo „biała” i pozostała po pismach dotyczących moskiewskich transakcji), w czwartej zaś oprócz dokumentacji znajdowały się przybory pisarskie, klejnoty oraz pieniądze⁶⁸. Akta przechowywane były luzem, niekiedy łączone w pliki bądź fascykuły⁶⁹. W inwentarzu wykaz dokumentacji nie stanowi zwarłego bloku, ale rozbity został na dwie części. Pierwsza z nich otwiera cały spis, druga zaś znajduje się na jego końcu. Obie różnią się także pod względem precyzji opisu. Tak jak w początkowej partii wykaz dokumentacji ma charakter sumariusza rejestrującego, ogólnie co prawda, poszczególne pisma, tak w drugiej nabiera bardziej lakonicznego charakteru, notując niemal wyłącznie pliki pism, z podaniem liczby tworzących je dokumentów. Przyczyna takiego podziału, jak i zróżnicowania głębokości opisu, leży najprawdopodobniej w charakterze samej dokumentacji, a przede wszystkim jej wartości użytkowej. Pisma znajdujące się w pierwszej z grup, otwierającej inwentarz i precyzyjniej opisanej, dotyczyły spraw bieżących, prawdopodobnie nie zawsze zakończonych, istotnych z punktu widzenia tak samego Grzymułtowskiego jak i jego spadkobierców. W drugiej grupie natomiast pomieszczono dokumentację mniejszej wagi, która nie miała znaczenia w sprawach bieżących, posiadała natomiast wartość poten-

w inwentarzach pośmiertnych. Na unikatowość inwentarzy ruchomości, zawierających spisy dokumentacji zwraca uwagę także W. Nowosad, *Archiwa szlachty Prus Królewskich*, Toruń 2005, s. 160. Kontrastuje to ze strukturą inwentarza pośmiertnego pojawiająca się w siedemnastowiecznym podręczniku autorstwa notariusza A. Volckmanna, która właściwie w ogóle nie przewiduje miejsca na archiwalia, wyłączywszy skrypty dłużne i zastawne, dokumentacje depozytów, czy należnych zmarłemu praw majątkowych. Zob. A. Klonder, *Mienie godne szlachcica*, KHKM, r. II, 2001, z. 1–2, s. 81–82; D. Główska, A. Klonder, *Inwentarze*, s. 161.

⁶⁷ Inwentarze mówią zazwyczaj ogólnie o papierach, skryptach, prawach czy *munimentach*. Zob. np. A. Pośpiech, *Martwe natury*, s. 35; W. Nowosad, *Archiwa*, s. 147 (opis archiwum Eleonory Kruszyńskiej).

⁶⁸ Skądinąd wiadomo, że także w szkatule przechowywał Grzymułtowski dokumentację, która towarzyszyła mu w trakcie podróży. W czasie wypadków, do których doszło na sejmiku średzkim w 1670 r., wzburzona szlachta właśnie w znajdującej się w gospodzie szkatule, należącej do ówczesnego kasztelana poznańskiego, spodziewała się znaleźć klucz do zaszyfrowanej partii listu od Morsztyna, podskarbiego koronnego, a także inne szyfrowane listy od podskarbiego. Zob. *Pisma do wieku i spraw*, t. I, cz. 1, s. 522.

⁶⁹ Odpowiada to charakterystyce sposobów przechowywania akt w archiwach magnackich dokonanych przez W. Nowosada, *Archiwa*, s. 155–159 oraz K. Sytę, *Archiwa*, s. 130.

cialną i mogłaby zostać wykorzystana w razie zaistnienia jakichś sprzyjających okoliczności⁷⁰. Prawdopodobnie podział taki, skutkujący umieszczeniem pism w odpowiedniej szkatule, stosował Grzymałtowski. Świadczy o tym adnotacja umieszczona w inwentarzu, mówiąca o pismach „które nieboszczyk JM do starych spraw ręką własną kazał włożyć”, którą odnieść można właśnie do drugiego ze zbiorów dokumentacji. Poza podziałem według owych nadrzędnych kryteriów aktualności i znaczenia prawnego nie widać w inwentarzowym wykazie akt jakiegoś innego jasnego układu. Zapewne jest to efekt tego, że mamy tu do czynienia raczej z osobistą registraturą magnata⁷¹, stanowiącą być może fragment większej archiwalnej całości⁷², w której to części sam zainteresowany doskonale się orientował.

Próbując posegregować dokumentację wymienioną w interesującym nas inwentarzu z dzisiejszego punktu widzenia, właściwszy wydaje się jednak inny podział, przeprowadzony ze względu na proveniencję. Z tego punktu widzenia można registraturę podzielić generalnie na akta własne magnata oraz dokumentację przejętą z archiwów innych aktotwórców. Dokumentację własną dalej poklasyfikować można zgodnie z propozycją Wiesława Nowosada⁷³, na

⁷⁰ Jak się wydaje podziały na dokumentację aktualną i „niepotrzebną” lub „starą” były często spotykane w archiwach szlacheckich. Zob. W. Nowosad, *Archiwa*, s. 136–137.

⁷¹ Stwierdzenie, czy mamy w tym przypadku do czynienia z całym archiwum (registraturą) Grzymałtowskiego, czy tylko jego fragmentem jest niezwykle trudne. Wielkość opisanego w inwentarzu archiwum odpowiada rozmiarom osobistego archiwum kasztelana łęczyckiego Józefa Walewskiego (+1763) (K. Syta, *Archiwa magnackie*, s. 212), co mogłoby sugerować, że w inwentarzu opisano większość pozostawionej przez Grzymałtowskiego dokumentacji. Zastanawiający jest jednak zupełny brak wzmianek o korespondencji wojewody, słabo udokumentowana jego działalność publiczna oraz zupełny brak dokumentacji związanej z niektórymi należącymi doń kluczami dóbr.

⁷² Być może należałoby w tym miejscu postawić pytanie, czy należy mówić o archiwum (registraturze), czy archiwach (registraturach) szlachcica. Pytanie to wydaje się być szczególnie zasadne w przypadku, kiedy twórca archiwum posiadał dobra rozproszone po różnych regionach całej Rzeczypospolitej bądź tylko prowincji. W takim przypadku wydaje się bowiem mało prawdopodobne, by dokumentacja, co prawda głównie o charakterze gospodarczym, ale też prawno-majątkowym, potrzebna do celów administracyjnych lub procesowych, gromadzona była w jednym miejscu. Nawet, jeżeli przyjmijemy, że formalnie byłoby to jedno archiwum, to faktycznie byłoby ono podzielone ze względów funkcjonalnych na odrębne registratury. Na problem ten, w nieco innym kontekście zwraca uwagę T. Zielińska, *Problemy zespołowości archiwaliów rodzinno-majątkowych*, [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 3, *Problemy zespołowości w archiwistyce i praktyce archiwów. Materiały sympozjum Toruń, 20 i 21 października 1995*, red. H. Robótka, Toruń 1997, s. 61–62.

⁷³ Zob. W. Nowosad, *Archiwa*, s. 73–123; Pewnej generalizacji tej propozycji dokonał K. Syta (*Archiwa*, s. 58–74) dzieląc zasoby magnackich archiwów na dokumentację

dokumentację administracyjno-gospodarczą, prawno-majątkową, procesową, urzędów oraz działalności publicznej, rodzinną a także, nie uwzględnianą przez tego badacza, grupę akt innych, która nie mieści się w żadnej z powyższych kategorii. Podkreślić w tym miejscu trzeba umowny charakter proponowanych podziałów, będący wynikiem niejasnych granic między sferą prywatną a publiczną działalności szlachty z jednej strony, z drugiej zaś braku możliwości określenia kontekstu, w związku z którym materiały trafiły do registratury. Trzeba też zauważyć, że proponowana wyżej klasyfikacja, strukturyzująca dalszą część rozważań, abstrahuje zupełnie od porządku zastosowanego w inwentarzu.

Dokumentację przejętą z innych archiwów spotykamy zarówno wśród akt bieżących, jak i „starych”. Materiały te pochodzą głównie z archiwów miejscowości należących bezpośrednio do Grzymułtowskiego, albo też takich, do których posiadał prawa tymczasowe wynikające z dzierżaw bądź zastawów. Do grupy tej, jak sądzimy, należy zaliczyć przede wszystkim przywilej lokacyjny miasta Stępushowa oraz rejestr rachunkowy miasta Czarnkowa. W przypadku dokumentu stępushowskiego, bez wątplenia należałoby się go spodziewać w archiwum miejscowości. Niewykluczone jednak, że Grzymułtowski przejął ów akt dla jego zabezpieczenia, ze względu na postępujący upadek Stępushowa, które już w końcu szesnastego wieku zatraciło miejski charakter⁷⁴. Ciekawe jest jednak, że akt ten wymieniony został wśród dokumentów aktualnych. W przypadku dokumentacji miasteczka Czarnkowa, jej obecność w registraturze Grzymułtowskiego wiąże się zapewne z pozostawaniem miejscowości w rękach jego zięcia i córki – Andrzeja i Katarzyny Gembickich, ale też pożyczkami zabezpieczonymi dochodami z miejscowości.

Znacznie obszerniejsza jest dokumentacja, którą można określić mianem własnej magnata. Stosując się do przyjętej wyżej klasyfikacji, omówienie jej

rachunkowo-gospodarczą, działalności publicznej, oraz prawno-majątkową. W późniejszej pracy klasyfikacje ową, w kontekście produkcji kancelarii magnackich, badacz ten rozszerzył o grupy formalne: korespondencja, księgi wpisów, kwerendy. Zob. K. Syta, *Dokumenty i kancelarie prywatne*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 479–494. Propozycje te są generalnie zbieżne z ustaleniami archiwalnej literatury metodycznej, która, oprócz ww. grup wskazuje jeszcze na dokumentację osobistą oraz zbiory obcej proveniencji. Zob. K. Syta, W. Nowosad, *Problemy opisu archiwaliów rodzinno-majątkowych w skomputeryzowanych systemach informacyjnych*, [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 5, *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych archiwalnych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum Toruń 5 i 6 grudnia 1997*, red. H. Robótka, Toruń 1999, s. 40.

⁷⁴ Stępushowo, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, (dalej SGK), t. XI, Warszawa 1890, s. 336–337.

zaczniemy od grupy administracyjno-gospodarczej, a więc dotyczącej szeroko pojętego zarządu majątkiem, tak prywatnym, jak i publicznym⁷⁵. Od razu podkreślić trzeba, że także dokumentacja tego typu spisana w inwentarzu pośmiertnym Grzymałtowskiego ilustruje jego tak prywatną jak i publiczną działalność⁷⁶. Do sfery działalności publicznej zaliczyć należy rachunki i inne akta związane z zarządzaniem królewskimi. W dokumentacji nie znajdujemy jednak pism związanych z administrowaniem starostwem ujskim, które już w roku 1680 ustąpił swemu zięciowi Gembickiemu. Ten zapewne przejął też akta związane z zarządaniem tych dóbr. Co prawda krótko przed śmiercią Grzymałtowski cedeował mu także starostwo kościańskie, ale prawdopodobnie nie zdążył przekazać związanych z nim dokumentów. Dlatego w inwentarzu znajdujemy inwentarze, rejestry przychodów, rachunki hiberny i kwarty z tego starostwa. Rozliczenia hiberny dotyczyły także Brudzynia i Sokołowa. Wszystkie one znalazły się wśród akt „bieżących”, co można tłumaczyć aktualnością sprawy cesji starostwa. Ze sferą działalności publicznej Grzymałtowskiego wiązać też należy materiały związane z rozliczeniem wyprawy do Moskwy. Z pewnością będzie to obszerny wykaz asekuracji, na niebagatelne kwoty, związane być może z tą misją. Wśród nich znajdują się także bardziej jednoznaczne pisma, związane z dysponowaniem sum określanymi jako „moskiewskie” bądź też dotyczących *exulum*, czyli szlachty, której majątki pozostały na terenach przyłączonych na mocy traktatu Grzymałtowskiego do Moskwy⁷⁷. Część subsydium, które udało się poselstwu wynegocjować miała zostać przeznaczona na jej potrzeby. Nie można wykluczyć, że także pozostałe asekuracje wiążą się z rozliczaniem kosztów związanych z tą misją, w szczególności pożyczek zaciąganych w związku z nią przez magnata⁷⁸. Warto tu zauważyć, że wszystkie one złożone zostały w szkatule „żółtowej”, i należały do spraw bieżących. Być może podobny, rachunkowy, charakter miały, przynajmniej częściowo, „papiery ratione transactij moskiewskich”, przechowy-

⁷⁵ W. Nowosad, *Archiwa*, s. 75. P. Bańkowski, *Porządkowanie archiwaliów prywatnych*, „Archeion”, t. 19–20, 1951, s. 209 dalej dzieli tę dokumentację na dwie grupy: akta gospodarcze (inwentarze ekonomiczne, instruktarze gospodarcze, dyspozycje dla oficjalistów, raporty oficjalistów, raporty i korespondencja gospodarcza, mapy i plany dóbr, ich rewizje, lustracje) oraz akta rachunkowe (kwity rachunkowo-kasowe, kwity podatkowe).

⁷⁶ W ramach tej grupy również W. Nowosad stosuje podział na akta dotyczące dóbr własnych i królewskich. Zob. W. Nowosad, *Archiwa*, s. 85–92.

⁷⁷ Szerzej o propozycjach przeznaczenia sum wynegocjowanych w Moskwie przez prowadzone przez Grzymałtowskiego poselstwo na potrzeby egzelnatów pisze M. Kulecki, *Wygnańcy*, s. 197nn.

⁷⁸ K. Sychowicz, *Rokowania*, s. 67, 72.

wane, jak się wydaje, w osobnej szkatule, które jednak przed śmiercią wojewody zostały komuś przekazane⁷⁹. Sfery działalności publicznej dotyczą też asygnacje na różne chorągwie, których w fascykule było 30, a pochodziły z okresu przed 1684 r. Druga grupa dokumentacji tego typu dotyczy prywatnych posiadłości magnata. Ich charakter w gruncie rzeczy jest zbliżony⁸⁰. Podobnie znajdują się wśród nich inwentarze oraz lustracje dóbr dziedzicznych i dzierżawionych („inwentarze dawne w pergamin obwinione czarnkowskiej majątności”, „regestr rewizje miasta Czarnkowa”), zeznania podatkowe ze Stępuchowa, Hotusza i Śniat. Znaczna część dokumentacji rachunkowej została opisana na tyle ogólnie (np. „plik rachunków dawnych czerwoną wstążką związany”, „registra różne i rachunki związane”, „kwity niektóre xiężę i podatkowe”), że trudno jednoznacznie określić, czego dotyczyły poszczególne fascykuły, poza wskazaniem charakteru pomieszczonej w nich dokumentacji. Spośród innych spraw gospodarczych warto odnotować rachunki za remont warszawskiej posiadłości, którą Grzymułtowski nabył od spadkobierców wojewody lubelskiego Władysława Reja, a także rejestr wydatków służby w czasie wyprawy do Moskwy. Rachunki związane z majątkiem prywatnym wojewody najliczniej spotykamy wśród spraw starych, co można tłumaczyć ich stosunkowo szybką dezaktualizacją⁸¹. Wykaz dokumentacji, którą możemy uznać za bieżącą, notuje jedynie rachunki za remont pałacu (zakupionego w 1687 r.⁸²) oraz rejestr wydatków z czasów misji dyplomatycznej.

Do grupy archiwaliów o charakterze prawno-majątkowym Nowosad zalicza przede wszystkim dokumentację narastającą przy okazji transferu dóbr (sprzedaży, dzierżawy, dziedziczenia, w przypadku królewskich – cesji), ale też potwierdzenia praw już posiadanych bądź nadania nowych uprawnień tak samemu twórcy archiwum, jak i jego poddanym⁸³. W porównaniu z aktami administracyjno-gospodarczymi, w naszym inwentarzu zbiór ten wydaje się stosunkowo nieliczny. Wśród akt tej kategorii na pierwszym miejscu trzeba postawić, ze względu na typowość, dokumentację związaną z uzyskaniem starostwa kościańskiego (1685 r.)⁸⁴ oraz jego ustąpienia z niego na rzecz zięcia,

⁷⁹ Niewykluczone, że to właśnie te „papiery” wzmiankuje A. Załuski, jako rachunek rozliczenia misji, które otrzymał od spadkobierców. Zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 206. Być może znajdowało się wśród nich własnoręczne rozliczenie misji dokonane przez Grzymułtowskiego w 1686 r. Zob. tamże, s. 208–212.

⁸⁰ W. Nowosad, *Archiwa*, s. 90.

⁸¹ K. Syta, *Dokumenty*, s. 480

⁸² *Listy i mowy*, s. CXIV.

⁸³ W. Nowosad, *Archiwa*, s. 75.

⁸⁴ Zob. A. Boniecki, *Herbarz*, t. VII, *Grabowscy – Hulkiewiczowie*, Warszawa 1904, s. 181.

Andrzeja Gembickiego (1687 r.). Nie znamy daty, tego ostatniego aktu, wiadomo jedynie, że sama cesja została zatwierdzona przez Jana III niedługo przed śmiercią wojewody (15 V 1687 r.)⁸⁵. Inwentarz zawiera informację o dwóch jej egzemplarzach, z których jeden miał się znajdować u Grzymułtowskiego, drugi zaś pozostawał w rękach Gembickiego. Ponieważ, jak już wskazano, sprawa przekazania starostwa w momencie śmierci wojewody była w toku, umowę tą umieszczono wśród akt bieżących. Jedynie sprawy starostwa kościańskiego pozostawały otwarte, ze względu na jego późną cesję na rzecz Gembickiego. Z innych względów interesujący jest fascykuł „w bibułę obwiniony” zawierający ordynacje i zarządzenia dla posiadłości, podpisywane przez Grzymułtowskiego. Wzmianka ta potwierdza, że egzemplarze wewnętrznych zarządzeń dotyczących posiadłości, trafiały nie tylko do akt społeczności, których dotyczyły, ale też registratury wystawcy. Pozostała dokumentacja dotyczy różnych aspektów (kontraktów, intromisji, czy ogólnie „spraw”) dotyczących Stępuchowa, Niemczyna, Baranowa i Brudzynia, Nowego Miasta nad Wartą oraz Czarnkowa. Tego ostatniego dotyczy kontrakt (o dzierżawę?) między właścicielem miejscowości Gembickim (zięciem wojewody) a samym Grzymułtowskim. Być może z nim związana jest protestacja „Czarnkowskiej”, zapewne Anny z Wejherów, żony Franciszka Sędziwoja Czarnkowskiego, *2do voto* Wojciechowej Brezowej⁸⁶, również posiadającej prawa do miejscowości⁸⁷, choć złożona została, inaczej niż kontrakt, wśród akt „starych”. W owej kategorii akt umieszczono wszystkie pisma z tej grupy, wyłączwszy wspomniany kontrakt dotyczący Czarnkowa.

Kolejna z grup dokumentacji, wyróżniona przez W. Nowosada to pisma powstałe w związku z działalnością urzędową i publiczną szlachcica⁸⁸. Mimo mocnego zaangażowania Grzymułtowskiego w politykę, a także piastowania

⁸⁵ Cesja została zatwierdzona przez króla tuż przed śmiercią Grzymułtowskiego: 15 maja 1687. Zob. *Listy i mowy*, s. CXIV; A. Boniecki, *Herbarz*, t. VII, s. 181.

⁸⁶ S. Ochmann, *Breza Wojciech Konstanty*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, s. 79; P. Falkowski, *Genealogia*, s. 35.

⁸⁷ Zob. AGAD, ARP, sygn. 25, s. 12–23 (dokument dotyczący regulacji praw do Czarnkowszczyzny między Anną z Wejherów Brezową, wdową po Franciszku Sędziwoju Czarnkowskim i Barbarą Czarnkowską a Andrzejem Gembickim, eksmałżonkiem Barbary).

⁸⁸ W. Nowosad, *Archiwa*, s. 105. Dla K. Syty (*Archiwa*, s. 68–69; *Dokumenty*, s. 486–487) akta publiczne są zbliżone do archiwum politycznego w rozumieniu W. Chorążyczewskiego (zob. W. Chorążyczewski, *Prywatne archiwa polityczne w Polsce XVI w.*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, 1 (3), 2010, s. 13–14). Zob. też interesujące uwagi tego badacza na temat rozumienia pojęcia „archiwum hetmańskie”, gdzie wskazuje na mocne przenikanie się dokumentacji dotyczącej sfer publicznej i prywatnej działalności osób trzymających buławę. K. Syta, *Archiwa hetmanów koronnych. Pojęcie, charakter i typologia dokumentacji*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, 2 (4), 2011, s. 63–66.

przezeń urzędów, w interesującym nas inwentarzu jest ona reprezentowana bardzo skromnie. Podzielić ją można na dwie grupy: 1) jego prywatne archiwum polityczne 2) dokumentację dotyczącą uprawnień samego Grzymułtowskiego oraz wynikającą z realizacji tych uprawnień. Dokumentacja, którą można by traktować jako archiwum polityczne wojewody, rozumiane jako „całość akt świadomie zgromadzoną przez osobę prywatną w związku z jej uczestnictwem w życiu politycznym, w celu wykorzystania w działalności publicznej jako źródło argumentacji oraz informacji o czynnikach i mechanizmach procesów politycznych”⁸⁹, nie jest w spisie licznie reprezentowana. Ponadto lakoniczne opisy i brak określenia kontekstu archiwalnego powodują, że większości przypadków kwalifikacja jest jedynie hipotetyczna. Zapewne do grupy dokumentacji służącej działalności publicznej należałoby zaliczyć sylwę(?) autorstwa samego Grzymułtowskiego zawierającą „conotatiew z różnych autorów”, która mogła zawierać notatki związane z aktywnością oratorską wojewody, ale też teksty o charakterze politycznym. Nie można też wykluczyć, że do grupy tej należał odpis listu chana tatarskiego do Jana III, związany zapewne z pertraktacjami prowadzonymi w Rosji oraz pisma (diariusze?) dotyczące posiedzeń senatu poświęconych moskiewskiej misji dyplomatycznej i rozdysponowania bliżej nieokreślonej sumy 100 000 złotych wziętych do skarbu, być może z pieniędzy moskiewskich. Z jeszcze większą ostrożnością należałoby traktować w ten sposób inne akta, które mogły, ale przecież nie musiały, służyć działalności publicznej, a były jedynie jej wynikiem (jak opis podziału chorągwi i regimentów na województwo poznańskie, czy korespondencję z urzędnikami skarbowymi, która może wiązać się z nieskutecznymi staraniami Grzymułtowskiego o dzierżawę ceł, względnie jego pracami w trybunale skarbowym radomskim⁹⁰).

Kwalifikacja materiałów do drugiej z wymienionych wydaje się pewniejsza. Będą do niej należały przede wszystkim przywileje na urzędy. Inwentarz wymienia akty nadające Grzymułtowskiemu godności podkomorzego kaliskiego (1652 r.)⁹¹ oraz wojewody poznańskiego (1678 r.)⁹². Ponieważ po śmierci magnata uległy one dezaktualizacji, przywileje te znajdowały się między dokumentami „starymi”. Trudno przypisać związanym z nimi kompetencjom kon-

⁸⁹ W. Chorążyczewski, *Prywatne archiwa polityczne*, s. 14.

⁹⁰ *Listy i mowy*, s. 118–120, nr LXII; s. 135–139, nr LXVII; *Grzymułtowski Krzysztof*, s. 124.

⁹¹ Podkomorstwo kaliskie osiągnął Grzymułtowski w roku 1652. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. VII, s. 181; *Urzednicy wielkopolscy*, s. 67, nr 314.

⁹² Województwo poznańskie osiągnął Grzymułtowski w roku 1678. A. Boniecki, *Herbarz*, t. VII, s. 181; *Urzednicy wielkopolscy*, s. 146, nr 1013.

kretną dokumentację wymienioną w inwentarzu. Może poza jednym wyjątkiem. W 1659 r. Grzymułtowski otrzymał zastępstwo sądowe za Bogusława Leszczyńskiego, starostę generalnego Wielkopolski, który z racji obowiązków wynikających z utrzymanego podkanclerstwa nie mógł sędzić w tej prowincji⁹³. Zapewne z tą funkcją można łączyć wymieniany przez wykaz plik blankietów na pozwyc przed sąd grodzki. Na marginesie trzeba zauważyć, że istnienie takich blankietów, nie zostało odnotowane w literaturze⁹⁴. Nie można wykluczyć, że z ową funkcją surogatora związane są także niektóre pliki pism, sądząc po tytułach nie dotyczące bezpośrednio Grzymułtowskiego, związane ze szlacheckimi sporami (dotyczące sporów między Rozdrażewskimi a Gorajskimi; Krzywkowskimi i Kadzińskimi; Krzywkowskimi i Potulickimi; Rozdrażewskimi i Potulickimi)⁹⁵. Niestety, opisy fascykułów nie pozwalają wnikać w meritum sprawy, zapewne dla współczesnych oczywiste. Wątpliwości może tu budzić zamknięty krąg rodzin będących aktorami w owych sprawach, które – być może – łączyły z Grzymułtowskim jakieś więzy natury finansowej lub nieformalnej. Wiemy na przykład, że Jan Krzykowski towarzyszył wojewodzie w misji do Moskwy⁹⁶, zaś Łukasz Gorajski odkupił od niego część dziedzicznych posiadłości⁹⁷. Z kolei Katarzyna Grzymułtowska (kuzynka Krzysztofa, córka Marcina Grzymułtowskiego) była żoną Jana Potulickiego⁹⁸ i, już jako wdowa, odkupiła od Rozdrażewskich pewne dobra⁹⁹. Niewykluczone więc, że pojawienie się tych dokumentów w inwentarzu było skutkiem nie tyle posiadanych przez Grzymułtowskiego uprawnień sędziowskich, ale występowania magnata jako mniej lub bardziej formalnego opiekuna któregoś ze stron sporu. Wszystkie te fascykuły odnotowane zostały wśród dokumentacji starej. Łączą się one z kolejną grupą, czyli pismami dotyczącymi spraw sądowych,

⁹³ *Listy i mowy*, s. XI. O kompetencjach surogatora zob. J. Bielecka, *Kancelaria grodzka wielkopolska XVI–XVIII w.*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1, 1957, s. 130–131.

⁹⁴ Por. J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII w. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004, s. 203 i nn.; tenże, *Akta sądów i urzędów szlacheckich XIV–XVIII w.*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, s. 289. Dla grodów wielkopolskich: J. Bielecka, *Organizacja i działalność kancelarii ziemskich o grodzkich w Wielkopolsce od XIV do XVIII w.*, „Archeion”, t. 22, 1954, s. 129–152.

⁹⁵ K. Syta, *Dokumenty*, s. 486–487.

⁹⁶ *Zróżdła do dziejów*, s. 48.

⁹⁷ *Teki Dworzaczka Regesty, Grodzkie i ziemskie>Nakło>Część 2*, 1141 (Nr 225) 1660, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

⁹⁸ S. Leitgeber, *Potuliccy*, Londyn 1990, s. 51–52.

⁹⁹ *Teki Dworzaczka, Regesty, Grodzkie i ziemskie>Poznań>Rezygnacje>XVII wiek>Część 2* 294 (Nr. 1066) 16531660, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

w których stroną był albo sam Grzymułtowski, albo rodzina Grzymułtowskich. Podobnie, jak w przypadku wyżej opisanej dokumentacji procesowej, tak i tu lapidarność tytułów nie pozwala na uchwycenie sedna. Inwentarz wymienia cztery pliki pism dotyczących spraw prowadzonych przez Grzymułtowskich. Dwa z nich dotyczą jakichś sporów z Modlibowskimi, po jednym zaś spraw z Rozdrażewskimi i starostą osieckim, czyli Władysławem Czarnkowskim¹⁰⁰. Niewykluczone, że ze sprawami sądowymi w których wojewoda był stroną związane były też plik ekstraktów („auszcugów”), które magnat opatrzył własnoręcznymi komentarzami („naterminował”), *terminata* „o granice”, a wreszcie sumariusze „spraw” magnata. Te ostatnie sięgały do 1665 r., a więc o niemal ćwierć wieku wyprzedzały sporządzenie interesującego nas inwentarza. Jak już wspomniano, ze sferą działalności publicznej Grzymułtowskiego przynajmniej częściowo wiązać też należy materiały związane z wyprawą do Moskwy, po których w momencie sporządzania inwentarza, pozostało jedynie pokwitowanie.

Dokumenty związane ze sprawami familijnymi w całości znalazły się wśród akt bieżących. Pisma te dotyczą właściwie dwóch zagadnień: małżeństwa córki wojewody – Katarzyny z Andrzejem Gembickim oraz ostatniej woli dyplomaty. Inwentarz wymienia intercyzę, a także rejestr wyprawy Katarzyny. Wagę testamentów podkreśla fakt umieszczenia ich na pierwszym miejscu spisu dokumentacji. Nawet, jeżeli był to skutek położenia ich na wierzchu akt przechowywanych w „szkatule żółwiowej”, to i tak wskazuje to, że testamenty umieszczono tam w taki sposób, żeby bez problemu można je było odnaleźć. Inwentarz wymienia dwa testamenty Grzymułtowskiego, pierwszy spisany w 1679 r. oraz drugi z roku 1684. Do tego ostatniego dołączone było, spisane w tym samym czasie, uzupełnienie. Zmiana testamentu, zbiega się chronologicznie z powrotem dyplomaty z rokowań z Moskwą prowadzonych w Kadzynie i Andruszowie, gdzie mocno doskwierały mu ataki podagry¹⁰¹. Być może właśnie pogorszenie stanu zdrowia wpłynęło na aktualizację ostatniej woli. Niestety, mimo iż inwentarz jednoznacznie wspomina o *ingrosowaniu* testamentów do akt grodu poznańskiego, żadnego z nich nie udało się do dziś odnaleźć¹⁰².

Jako ostatnie chcielibyśmy wskazać kilka pism, które nie mieszczą się w żadnej z przedstawionych powyżej grup. Wspomniane wyżej kłopoty zdrowotne

¹⁰⁰ Zob. wyżej, przyp. 23.

¹⁰¹ *Listy i mowy*, s. XC–XCI; K. Sychowicz, *Rokowania*, s. 65.

¹⁰² Zob. *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1657–1680*, wyd. P. Klint, Źródła Dziejowe, t. 28, red. M. Górny, Wrocław 2011, całość; *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1680–1700*, wyd. P. Klint, Źródła Dziejowe, t. 29, red. M. Górny, Wrocław 2015, całość. Zob. też niżej, Aneks, przyp. 133.

wojewody potwierdza wzmianka o „receptie plastra na podagrę”, znajdującej się między pismami bieżącymi. Z kolei wśród dokumentacji starej znajdujemy „lekarstwa różne dla bydeł czerwoną wstążką związane”. W przypadku tego ostatniego zapisu można mieć uzasadnione wątpliwości, czy chodzi w nim o plik receptur na owe leki, czy też gotowymi już specyfikami. Umieszczenie ich wśród archiwaliów, zdaje się wskazywać na pierwszą możliwość. Nie można jednak wykluczyć, że między papierami zawieruszyły się jakieś woreczki z lekarami. Druga z możliwości, podobnie jak cały inwentarz, ilustrowałaby przenikanie się szlacheckiego świata *mobiliów* i archiwaliów.

Kończąc ów przegląd chcielibyśmy podkreślić, że ze względu na wskazane wyżej czynniki (głównie lapidarność opisów inwentarzowych, brak kontekstu, ale też przenikanie się sfer publicznej i prywatnej w działalności magnata) pozostawiliśmy poza nim niektóre pisma, o charakterze nie dającym się jednoznacznie określić. Mamy jednak wrażenie, że nie wpływa to istotnie na jakość charakterystyki o stopniu ogólności tak wysokim, jak powyższa.

Kiedy inwentarz pośmiertny Krzysztofa Grzymułtowskiego po raz pierwszy trafił w nasze ręce, nie mogliśmy oprzeć się wrażeniu, że mamy do czynienia z martwą naturą, gatunkiem malarskim modnym wszak w XVII w., w której archiwalia stanowią element kompozycji. Wizerunki ksiąg, jak i pojedynczych dokumentów połączone kompozycyjnie z wyobrazeniami klejnotów, pieniędzy i innych oznak bogactwa, są częstym motywem malarskim w dziełach o charakterze wanitatywnym. Zazwyczaj towarzyszył im zresztą jakiś symbol śmierci, zazwyczaj czaszka. Kompozycje owe miały symbolizować przemijalność wszystkiego, co doczesne, niezależnie czy będzie to bogactwo, czy wiedza, czy władza. Tak zawartość, jak i okoliczności sporządzenia interesującego nas inwentarza doskonale wpisują się w tą, bliską jego epoce, symbolikę.

Przyjęcie takiej „symbolicznej” interpretacji pojawienia się rejestru dokumentów pośród innych rzeczy, byłoby jednak na wyrost. Pośmiertne inwentarze szlacheckie miały przecież pragmatyczny charakter¹⁰³. Jednak związki między pośmiertnymi wykazami dokumentacji a inwentarzami *mobiliów* nie ograniczają się przy tym do wpisywania sumariuszy w strukturę spisu ruchoomości. Pamiętać bowiem trzeba o samoistnych pośmiertnych sumariuszach, które Krzysztof Syta uważa za „najbardziej typowe ze spisów archiwaliów”¹⁰⁴.

¹⁰³ K. Syta, *Archiwa*, s. 211–212.

¹⁰⁴ Tamże, s. 211–213. Trzeba tu podkreślić, że badacz ten, bodaj jako pierwszy w polskiej literaturze, poświęcił uwagę sumariuszom pośmiertnym, jako specyficznej kategorii takich pomocy archiwalnych. Zob. też K. Syta, W. Chorążyczewski, *O możli-*

Tworzone one były obok inwentarzy majątku ruchomego, najczęściej im towarzysząc, z rzadka tylko występując samodzielnie, ale przecież w tym samym celu: zabezpieczenia masy spadkowej¹⁰⁵. Bowiem podobnie jak ruchomości, tak i archiwalia podlegały dziedziczeniu, co często wiązało się z podziałem registratur ukształtowanych za życia szlachcica, a nawet sporami sądowymi ich dotyczącymi¹⁰⁶. Wydaje się, że z wielu względów (np. funkcjonalnego, majątkowego) spisy pośmiertne ruchomości i archiwaliów składały się na pewną całość, a przynajmniej wzajemnie się uzupełniały¹⁰⁷. Niemniej wychodzący z różnych założeń badacze dziejów archiwów i badacze kultury materialnej zdają się nie dostrzegać wzajemnych relacji łączących, na szerszej płaszczyźnie kulturowej, pośmiertne rejestry archiwaliów i ruchomości.

Wróćmy tu do problemu postawionego w tytule niniejszego artykułu: jakie miejsce w kreowanym przez inwentarz świecie rzeczy Krzysztofa Grzymułtowskiego zajmowała dokumentacja¹⁰⁸? Żeby to zrozumieć musimy wziąć pod uwagę trzy aspekty: kontekst spisania inwentarza, charakter jego zawartości oraz treść i układ samych pism w nim wykazanych. Jak wynika z przedstawionego wyżej szkicu biograficznego, Grzymułtowski zmarł w kilka miesięcy po powrocie z misji dyplomatycznej do Moskwy, nie zdążywszy pozamykać spraw z nią związanych. Dotyczyło to przede wszystkim dwóch kwestii: spłaty długów, których część mogła być związana z koniecznością pokrycia kosztów misji¹⁰⁹, rozliczenia misji oraz sumy 730 tys. złp. odebranych w Moskwie jako

wościach badań archiwistyki staropolskiej, [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Wrocław, 15–18 września 1999 roku. Pamiętnik*, t. II, cz. 1, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrzesiński, Toruń 2000, s. 284–288, gdzie wnikliwie podsumowano stan wiedzy o staropolskich rejestrach archiwalnych, zwracając także uwagę na spisy tworzone przy okazji śmierci właściciela archiwum.

¹⁰⁵ W. Nowosad, *Archiwa*, s. 80; K. Syta, *Archiwa*, s. 211–212. Zespół takich rejestrów archiwaliów towarzyszących inwentarzom dóbr i ruchomości szlachty żmudzkiej poddał analizie, w kontekście rekonstrukcji zasobu poszczególnych archiwów, K. Syta, *Archiwa szlachty żmudzkiej w II połowie XVI w.*, [w:] *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 7, red. B. Ryszewski, Toruń 1997, s. 29–47.

¹⁰⁶ W. Nowosad, *Archiwa*, s. 132–135; K. Syta, *Archiwa*, s. 104–121.

¹⁰⁷ W opinii W. Chorażyczewskiego i K. Syty rejestry archiwaliów mają pierwotnie charakter „inwentarzy majątkowych”, dopiero później nabierając waloru pomocy informacyjnej, zob. K. Syta, W. Chorażyczewski, *O możliwościach*, s. 284.

¹⁰⁸ Wydaje się, że w każdym przypadku współistnienia inwentarzy *mobiliów* i archiwaliów, analiza ich relacji wymaga zindywidualizowanego podejścia, uwzględniającego czynniki prawne, kulturowe, ale też genealogiczne.

¹⁰⁹ K. Sochniewicz, *Rokowania*, s.62.

subsydium dla Rzeczypospolitej¹¹⁰. Mimo iż interesujący nas inwentarz zawiera wzmiankę o niedokończonych *rachunkach summy moskiewskiej*, to skądinąd wiemy, że rozliczenie takie, być może o roboczym charakterze, zostało przez Grzymułtowskiego wykonane jeszcze w czerwcu 1686 r. Przywołuje je Andrzej Chryzostom Załuski, przedstawiając sprawę misji moskiewskiej przed sejmem¹¹¹. Działo się to jednak dopiero w 1689 r. W samej mowie Załuski wspomina o rozliczeniach sum moskiewskich, przedstawionych przez spadkobierców Grzymułtowskiego¹¹². Wypisy z owej oracji Załuskiego trafiły do spuścizny aktowej pozostałej po Katarzynie z Grzymułtowskich, wówczas już małżonce Adama Naramowskiego, co świadczy, że była ona żywo zainteresowana śledzeniem tej sprawy. Zainteresowanie to wynikało z faktu, że już 28 V 1686 r. Andrzej Gembicki, pierwszy mąż Katarzyny, jako spadkobierca wojewody wziął na siebie spłatę wszystkich zobowiązań zmarłego¹¹³, ale też zwyczajowego dziedziczenia długów po rodzicach przez potomstwo. Świadczą o tym późniejsze rozliczenia między córkami wojewody, które z tytułu jego zadłużenia miały do spłaty po niemal 100 tys. złp. każda¹¹⁴. Osobną sprawą, która określa kontekst powstania publikowanego niżej źródła, jest fakt, że w momencie śmierci Grzymułtowskiego, jedna z jego córek nie była jeszcze pełnoletnia (Anna Kazimiera urodziła się zapewne około 1674 r.), ustanowiono dla niej prawnych opiekunów, którzy zresztą sporządzili interesujący nas wykaz. Ale najistotniejsze jest chyba to, że mimo pozostawienia przez Grzymułtowskiego testamentów, nie dokonano jeszcze podziału majątku między jego dzieci. Sprawy spadkowe skomplikowała zapewne śmierć syna Krzysztofa, Jana Grzymułtowskiego¹¹⁵. Powstała wówczas sytuacja, której nie mógł uwzględnić testament wojewody. Stąd proces podziału majątku przedłużał się i ostatecznie dopiero w 1698 r. siostry Katarzyna i Anna Kazimiera zawarły ugodę dokonując działu spadku¹¹⁶. Drugim z aspektów,

¹¹⁰ To ostatnie budziło duże kontrowersje, a już po śmierci wojewody dotknęły go oskarżenia o defraudację sum moskiewskich. J. Maroń, *Echa traktatu Grzymułtowskiego na sejmach 1688 i 1688/9r.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 71, 1988, s. 100, 102; K. Sochniewicz, *Rokowania*, s. 74.

¹¹¹ A. Załuski, *Relacya*, s. 208–212.

¹¹² Tamże, s. 206.

¹¹³ M. Kulecki, *Wygnańcy*, s. 197.

¹¹⁴ Według dokumentacji rozliczeń między córkami Grzymułtowskiego na młodszą z nich Annę Kazimierę przypadło zadłużenie wysokości 90 tys. złotych z tytułu wierzycielności rodziców, a łącznie powinna ona spłacić długi wysokości bez mała 190 000 złotych. Zapewne część Katarzyny była podobna. Zob. AGAD, ARP, sygn. 60, s. 17–18, 57–58.

¹¹⁵ Zob. wyżej, przyp. 20.

¹¹⁶ AGAD, ARP, sygn. 60, s. 16.

o którym wyżej wspomniano jest zawartość „pozaarchiwłana” inwentarza. Jak staraliśmy się wykazać w dokonanym powyżej przeglądzie przedmiotów przez wykaz wymienianych, koncentruje się on na rzeczach o znacznej wartości. Stąd precyzyjne opisy klejnotów i sreber¹¹⁷, ogólniejsze zaś rzeczy wykonanych z miedzi i cyny. To samo dotyczy spisu tekstyliów, gdzie wyeksponowano materie o większej wartości. Oczywiście, w konstrukcji inwentarzy pośmiertnych, takie ujęcie nie jest niczym nadzwyczajnym¹¹⁸. Sporządzającym owe wykazy opiekunom czy członkom rodziny, zależało, żeby zabezpieczyć w nich informacje o pozostawionych przez nieboszczyka najcenniejszych przedmiotach, które mogłyby dużo ważyć w materii spadkowej. Aspekt trzeci to charakter samych archiwaliów i miejsce zajmowane przez nie w inwentarzu. Próba klasyfikacji spisanej w wykazie dokumentacji ukazała, że gros pism tam wymienionych ma charakter administracyjno-gospodarczy, prawno-majątkowy lub procesowy. Przy czym, tak jak dokumentacja gospodarczo-rachunkowa dominuje wśród akt „bieżących”, tak prawno-majątkowa i procesowa przeważa wśród akt starych. Wśród tej pierwszej większość stanowią dokumenty związane z obsługą zadłużenia Grzymułtowskiego. Są to różnego rodzaju asekuracje, (niestety nie jesteśmy w stanie jednoznacznie stwierdzić, czy Grzymułtowski je odbierał, czy też są to kopie, względnie drugie oryginały asekuracji wystawnych przez wojewodę), ich opis składa się z określenia charakteru aktu, wskazania osoby i kwoty, której dotyczy. Opiewają one na ponad 550 tys. złp. Były to niebagatelne sumy, które w przypadku podniesienia przez wierzycieli roszczeń, mogłyby doprowadzić spadkobierców Grzymułtowskiego do ruiny. Z drugiej strony inwentarz uwzględnia dokumentację prawno-majątkową, która, może poza pewnymi wyjątkami, aż tak szybko nie traci na wartości. Mogła natomiast dobrze wprowadzać w stan posiadłości przyszłych spadkobierców. Trzeba tu wspomnieć jeszcze pokrótce o dokumentacji rodzinnej. W kontekście śmierci magnata, znaczenie jego testamentów i odnotowanie wszystkich istniejących jego egzemplarzy jest jasne¹¹⁹. Mniej oczywiste wydaje się być uwzględnienie kontraktu małżeńskiego

¹¹⁷ W tabelach podziału majątku wartość klejnotów, którymi podzieliły się siostry, określono łącznie na 58 tys. złp., zaś sreber, dziedziczonych przez Annę Kazimierę na 11020 złp. Ta ostatnia w wyniku podziału spadku otrzymała też „złoto formowane” o wartości 4788 złp. Zob. AGAD, ARP, sygn. 60, s. 57.

¹¹⁸ A. Pośpiech (*Putapka*, s. 116) wskazuje „kryterium wartości” jako podstawowe dla doboru inwentaryzowanych przedmiotów i struktury inwentarza.

¹¹⁹ Warto może w tym miejscu zauważyć specyficzne zastosowanie w inwentarzu datacji: wykaz podaje nie datę spisania ostatniej woli, ale ingrosowania jej do ksiąg grodu poznańskiego, co miało ułatwić dostęp do „obiektywnego” jej egzemplarza.

i spisu wyprawy Katarzyny Grzymułtowskiej. Ale przecież ustalenie wysokości wyprawy małżeńskiej mogło rzutować na podział ojcowizny między rodzeństwo. Jak już wspomniano cały inwentarz rozpoczynają informacje o testamentach i kontraktach małżeńskich oraz spisy asekuracji. Rejestry pozostałej części akt, o charakterze dokumentacji administracyjno-rachunkowej, prawno-majątkowej, procesowej, umieszczony został pod koniec wykazu. Może to być wynik, przyjętego przez inwentaryzujących, topograficznego układu całego spisu i rozporządzenia prac od bardziej okazałych szkatuł. Umieszczenie w nich dokumentacji, mogłoby wskazywać, że miały one szczególne znaczenie dla właściciela, skoro złożone zostały w bogatych opakowaniach. Nie można jednak wykluczyć, że stanowi świadectwo wartości poszczególnych rzeczy w oczach osób tworzących wykaz. Bowiem, jak zauważył A. Pośpiech pośmiertne inwentarze szlacheckie obejmowały tylko rzeczy istotne, pomijając te, które ze szlacheckiej perspektywy miały mniejsze znaczenie¹²⁰. Waga tych rzeczy wynikała nie tylko z wartości materialnej czy mentalnej przedmiotów¹²¹, ale też innych względów. Niezależnie od przyczyn przyjęcia takiej, a nie innej konwencji spisu, wpływa z niej jednak

¹²⁰ A. Pośpiech, *Pułapka*, s. 117. Z kolei na wybiórczość pośmiertnych sumariuszy wskazują analizy ich treści służące rekonstrukcji archiwum danej osoby, zjawisko to tłumacząc utylitarnością rejestrów. Zob. np. W. Nowosad, *Stanisław Konopacki i sumariusz jego archiwum*, [w:] *Archiwistyka i bibliotekoznawstwo. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. I. Rdzenek, Warszawa 1997, s. 94; K. Syta, *Sumariusze archiwalne Rzewuskich z Podhorzec*, „Archiwista Polski”, nr 4, 2003, s. 25–30. Na skutek niestabilności staropolskich archiwów szlacheckich, ale też indywidualizację tak samych archiwów jak i związanych z nimi rejestrów akt, nie dysponujemy pewnymi punktami odniesienia, pozwalającymi na porównanie co mogłoby zostać w pośmiertnym sumariuszu uwzględnione, a co zostało w nim uwzględnione rzeczywiście (W. Nowosad, *Archiwa*, s. 131–135; K. Syta, *Archiwa*, s. 105–117). Jesteśmy tu w daleko gorszej sytuacji niż badacze szlacheckich ruchomości, dla których ważną wskazówką okazał się „paradoks butów”, nie notowanych właściwie w inwentarzach – w tym w naszym – bez których jednak trudno wyobrazić sobie szlachcica (A. Pośpiech, *Pułapka*, s. 24). W przypadku naszego spisu, analizę utrudnia fakt, że nie wiemy nawet, czy mamy do czynienia z sumariuszem cząstkowym czy generalnym. Przegląd dokumentów, w których Grzymułtowski występuje jako wystawca bądź jedna ze stron, zachowanych w Archiwum Rodzinnym Poniatowskich, pokazuje jednak, że znajdują się tam akta, które mogłyby (czy nawet powinny) w naszym sumariuszu się znaleźć, lecz ich tam nie ma (np. rozliczenia spadkowe między Grzymułtowskim a Opalińskimi i Leszczyńskimi, umowy i rozliczenia z Andrzejem Gembickim). Akta te zachowały się w ekstraktach, ale i oryginałach, w materiałach wchodzących w skład Archiwum rodzinnego Poniatowskich. Zob. wyżej, przyp. 25, 26. Możemy się domyślać także innych braków, jak na przykład korespondencji dyplomaty, która zachowała się przecież w licznych odpisach. Źródła, całość, *Listy i mowy*, całość; *Pisma*, całość.

¹²¹ Na znaczenie mentalne zwraca uwagę J. Dumanowski, *Inwentarze*, s. 262.

wniosek: dokumentacja umieszczona w inwentarzu, była albo dla Grzymułtowskiego albo dla inwentaryzujących równie cenna, jak inne przedmioty w nim wymienione. W świetle powyższych uwag odpowiedź na pytanie, dlaczego tak było, wydaje się prosta. Wobec niedokończenia przez Grzymułtowskiego rozliczeń opiewających na znaczne sumy, to właśnie dokumentacja administracyjno-rachunkowa i prawno-majątkowa stanowiła zabezpieczenie przed roszczeniami ze strony różnych wierzycieli, które mogłyby doprowadzić spadkobierców do ruiny¹²². Dokumentacja prawno-majątkowa była zaś podstawą dla szacowania wartości masy spadkowej, która później miałaby zostać podzielona między spadkobierców¹²³. Właśnie wartość prawno-dowodowa powodowała, że dla spadkobierców wojewody, różnego rodzaju asekuracje, membrany czy *munimenta* posiadały takie same znaczenie, jak materie, srebra czy klejnoty.

Ale przecież znajdujący się w inwentarzu rejestr pism obejmuje nie tylko akta ważne ze spadkowego punktu widzenia. Jak już wyżej zauważono część z nich nie miała dla spadkobierców, poza względami prestiżowymi, praktycznego znaczenia (jak nominacje na godności kasztelana czy wojewody poznańskiego, których znaczenie prawne kończyło się, odpowiednio, w momencie awansu na wyższy urząd i śmierci Grzymułtowskiego, czy dokumenty, w których widzimy elementy archiwum politycznego magnata)¹²⁴. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt funkcjonowania inwentarzy pośmiertnych. Według A. Pośpiecha spisywano w nich „te [rzeczy przyp. MH, JJ], czy przede wszystkim te, które ważne były jako wyróżnik pozycji, wyznacznik ról i cnót społecznie przypisanych i obowiązujących właściciela”¹²⁵. Stwierdzenie to można rozciągnąć nie tylko na znajdujący się w naszym inwentarzu spis ruchomości, ale i rejestr archiwaliów. Przedmioty umieszczone w wykazie ruchomości, poprzez swą wystawność, kreują obraz Grzymułtowskiego jako członka szlacheckiej elity,

¹²² Przykładem mogą tu służyć sprawy rozliczeń podskarbich ziem pruskich, trwające nawet kilka lat. Zob. W. Nowosad, *Archiwa*, s. 109.

¹²³ K. Syta, *Archiwa*, s. 211–212.

¹²⁴ Badacze archiwów szlacheckich zwracają uwagę na tendencję do pomijania lub uogólniania w takich sumariuszach, co można odnieść chyba też do naszego przypadku, informacji o dokumentacji mającej charakter manipulacyjny, tymczasowy, czyli, generalizując, mniej ważnych dla inwentaryzatorów. K. Syta zauważa, że zawartość przebadanych przezeń sumariuszy pośmiertnych, podzielić można na dwie grupy, z których jedna ogranicza się do prezentacji zasobu osobistej registratury danej osoby, druga zaś zawiera opis archiwum rodowego. Dalej Autor podkreśla zróżnicowanie głębokości opisów poszczególnych pozycji wykazu, w zależności od ich znaczenia z punktu widzenia osoby spisującej. Tamże, s. 212–214. Zob. też. W. Nowosad, *Archiwa*, s. 79

¹²⁵ A. Pośpiech, *Pułapka*, s. 117.

należącego do jej wysokich sfer. Spis dokumentacji dopełnia, a może i precyzuje ten obraz, a to ze względu na prezentację samej treści akt, sygnalizowanej w sumariuszowych regestach, ale też wskazując krąg osób, z którymi magnat się kontaktował. Postrzegany przez pryzmat archiwaliów nasz bohater jawi się urzędnikiem piastującym godności senatorskie i posiadającym szerokie stosunki wśród równych sobie statusem, osobą czynnie uczestniczącą w polityce, nie tylko zresztą krajowej, gospodarzem majątności prywatnych, ale i królewskich. Obraz Krzysztofa Grzymułtowskiego wyłaniający się z akt spisanych w inwentarzu, dzięki dosłowności tych opisów, w sposób bardziej wyrazisty niż wykaz *mobiliów*, pokazuje „jakim powinno się być szlachcicem”¹²⁶. I to niezależnie od tego, że większość owej dokumentacji związana była z zadłużeniem dyplomaty.

Aneks

Poznań, 3 sierpnia 1687 r.

Spis ruchomości pozostałych w Poznaniu po śmierci Krzysztofa Grzymułtowskiego.

Or. *Nieznany.*

Kop. *Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum rodzinne Poniatowskich, sygn. 29, s. 1–10.*

Uw. 1. *Kopia nie uwierzytelniona urzędowo.*

Uw. 2. *Edycję przygotowano w oparciu o Instrukcję wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w., opr. K. Lepszy, Warszawa 1953. Zachowano pojawiające się w podstawie wydawniczej podkreślenia. Formy grzecznościowe skracano, eksponując je wielkimi literami. Podobnie skracano nazwy walut (złoty, grosz), zastępując je przyjętymi skrótami (odpowiednio: zł, gr).*

In nomine Domini

Connotacja klejnotów, sreber, pieniędzy i innych rzeczy pozostałych po śmierci s. pamięci jaśnie wielmożnego JMci pana Krzysztofa Grzymułtowskie[go] wojewody Poznań[skiego] przy obecności niżej podpisanych Jaśnie Wielmożnych ich MM JM księdza Kazimierza Jana z Bnina Opalenskiego¹²⁷

¹²⁶ Ibidem, s. 117.

¹²⁷ Kazimierz Jan z Bnina Opaliński: E. Piszcz, *Opaliński Kazimierz Jan z Bnina, h. Łódzia*, s. 85–87.

biskupa chełmińskie[go] i pomezańskie[go] przez plenipotentą. Także jaśnie wielmożnego JM ks[ie]dza Bogusława¹²⁸ opata czerwińskiego proboszcza szekunskiego i jaśnie wielmożnego JM pana Rapała¹²⁹[s] wojewody poznań[skiego] o, wschowskiego, mościskiego starosty, hrabiów na Lesznie Leszczyńskich oraz jaśnie wielmożnego JM pana Piotra z Bnina Opalenskiego¹³⁰ wojewody łę[czy]ckie[g]o, generała wielgopolskiego [s], międzyrzeckiego [etc.] starosty i innych ich MM testamentem zapisanych opiekunów jaśnie wielmożnej JM panny Kazimierzy Grzymułtowskiej¹³¹ wojewodzianki poznańskiej, spisana dnia trzeciego sierpnia roku tysięcznego sześćsetnego ośmdziesiątego siódmego w Poznaniu.

Naprzód munimenta¹³² w szkatule żółwiowej. Testament nieboszczyka JMci ręką jego podpisany i w grodzie poznańskim roborowany *antecessum* 1679, a w Stępushowie¹³³ spisany 10. augusti 1684¹³⁴ [10 VIII 1684]. Podobny oryginał jest w rękę JM pana podkomorzego poznańskiego¹³⁵.

¹²⁸ Bogusław Leszczyński: S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej* (dalej S. Uruski, *Rodzina*), t. VIII, Warszawa 1911, s. 370; H. Folwarski, *Poczet opatów klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku*, „Nasza Przeszłość”, t. VI, 1957, s. 38–40; A. Przyboś, *Leszczyński Bogusław, h. Wieniawa*, [w:] PSB, t. XVII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1972, s. 111–112.

¹²⁹ Rafał Leszczyński: S. Uruski, *Rodzina*, t. VIII, s. 370; J. Lutowiecki, *Leszczyński Rafał, h. Wieniawa*, [w:] PSB, t. XVII, wyd. E. Rostworowski, Wrocław 1972, s. 139–143.

¹³⁰ Piotr z Bnina Opaliński: W. Dworzaczek, *Opaliński Piotr*, s. 105–106.

¹³¹ Anna Kazimiera Grzymułtowska: córka Krzysztofa Grzymułtowskiego i Aleksandry Cecylii Leszczyńskiej, żona Władysława Czarnkowskiego. A. Boniecki, *Herbarz Polski* t. VII, s. 301; S. Uruski, *Rodzina*, t. V, Warszawa 1908, s. 49; K. Piwarski, *Czarnkowski Władysław*, s. 225; W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1969, tab. 106.

¹³² Munimentum – pismo urzędowe, dokument. Zob. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. XV, red. M. Mayenowa, Wrocław 1984, s. 175.

¹³³ Stępushowo: wieś, dawniej miasto, obecnie w woj. wielkopolskim, pow. wągrowieckim, w gminie Damasławek, należące do dóbr Grzymułtowskiego. Zob. SGKP, t. XI, Warszawa 1890, s. 336–337.

¹³⁴ Chodzi o dwie wersje testamentu, pierwszą datowaną na poniedziałek po nawiedzeniu Najświętszej Maryi Panny (5 VI) 1679 r. roborowany w grodzie poznańskim, drugi roborowany tamże 16 VIII 1684 r. Zob. AGAD, ARP, sygn. 60, k. 16. Ani badania P. Klinta (zob. *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1681–1700*), ani kwerenda przeprowadzona na potrzeby niniejszego artykułu w księgach grodzkich poznańskich nie ujawniły żadnego z wzmiankowanych wyżej testamentów. Zob. wyżej, przyp. 101.

¹³⁵ Andrzej Gembicki: dworzanin królewski, starosta nowodworski, kościański, ujsko-piński, łowczy nadworny koronny (od 1670 r), podkomorzy poznański (od 1686 r.). Mąż Katarzyny Grzymułtowskiej, córki Krzysztofa Grzymułtowskiego i Cecylii Leszczyńskiej. A. Przyboś, *Gembicki Andrzej*, [w:] PSB, t. VII, red. W. Konopczyński, Kraków–Wrocław 1948–1958, s. 376.

Additament do tegoż testamentu *eodem die et actu* [10 VIII 1684] spisany kiedy był sam oryginał testamentu podpisany.

Kontrakt między nieboszczykiem JM a JM panem podkomorzym poznańskim¹³⁶ *circa cessionem* starostwa kościańskiego¹³⁷, JM pana w[ojewo]dy ręką podpisany, oddany JM p[an]u podkomorzemu¹³⁸, drugi zaś ręką jego podpisany zostaje w szkatule.

Reparticia na w[ojewó]dztwa wielgopolskiego[s] chorągwi i regimentu. Rachunek z Chelmichtem¹³⁹. *Assecuratia* JM pa[na] podskarbiego¹⁴⁰ *exulibus*¹⁴¹ na sumę sta tysięcy.

Membran¹⁴² JM pa[na] wojewody kijowskiego, generała artyleriej¹⁴³, na osiemnaście tysięcy. *Senatus consilium ratione* summy sta tysięcy do skarbu wziętej.

¹³⁶ Zob. przyp. 135.

¹³⁷ Cesja została zatwierdzona przez króla tuż przed śmiercią Grzymułtowskiego: 15 maja 1687. Zob. *Listy i mowy*, s. CXIV; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. VII, s. 181. Zob. wyżej, przyp. 84.

¹³⁸ Zob. przyp. 133.

¹³⁹ Być może Władysław Helmicht, niewykluczone, że tożsamy z synem Piotra [*Teki Dworzaczka, Regesty, Grodzkie i ziemskie*>Pyzdry>Część 1, 5590 (Nr 153), http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.), podkomorzym Króla JM (zob. *Logau, h. własnego*, w: *Teki Dworzaczka, Monografie*, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html (dostęp 23 VI 2017 r.). Zmarł przed 1700 [*Teki Dworzaczka, Regesty, Grodzkie i ziemskie*>Poznań>Inskrypcje>XVII/XVIII wiek 1427 (Nr 1139 VIII), http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

¹⁴⁰ Podskarbi koronny: Marcin Zamoyski [1685–1689]; Jan Andrzej Morszyn [1668–1683] Jan Kazimierz Krasieński [1658–1668], *Urzednicy centralni*, s. 125–126, nr 759–761. Tu: zapewne Jan Andrzej Morsztyn, zob. A. Przyboś, *Morsztyn Jan Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, red. E. Rostworowski, Wrocław 1976, s. 809–815.

¹⁴¹ *Exules* (wygnańcy): szlachta z województw czernihowskiego, smoleńskiego i kijowskiego, która po oderwaniu tych terenów od Rzeczypospolitej utraciła położone tam dobra ziemskie, gdyż uciekła w granice Rzeczypospolitej. Zob. T. Korzon, *Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, t. II, Kraków 1898, s. 262–263.

¹⁴² Membran: dokument Zob. *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974 (dalej cyt. PSA), s. 51.

¹⁴³ Marcin Kazimierz Kątski, zob. *Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVI w. Spisy*, opr. E. Janas, W. Kłaczeński, Kórnik 2002, s. 68, nr 413; A. Przyboś, *Kątski Kazimierz Marcin*, [w:] PSB, t. XII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1966–1967, s. 316–319. Wspomina o nim również rozliczenie sum moskiewskich datowane na 13 VI 1686 r., sporządzone przez Grzymułtowskiego. Miał odeń odebrać 18 600 złp. „na chorągwie K. JM”. zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 209.

Assecuratia JM X[iędzia] biskupa kijowskiego¹⁴⁴ na dwadzieścia tysięcy. *Assecuratia* od JM p[ana] Szczuki¹⁴⁵[s] regenta koron[neg]o na sumę [pięć]nastu tysięcy. List od ich MM *commisarzów* radomskich¹⁴⁶ JM panu kuchmistrzowi[s] koron[nemu]¹⁴⁷.

Assecuratia JM p[ana] kuchmistrza koron[neg]o¹⁴⁸ na sumę pięćdziesiąt [...] tysięcy i na czterysta zł. *Assecuratia* od JM pana [s. 2] wojewody ruskie[-go]¹⁴⁹ na sumę stu pięćdziesiąt tysięcy.

¹⁴⁴ Andrzej Chryzostom Załuski: kaznodzieja, tłumacz, kanclerz wielki koronny od 1703, biskup warmiński od 1699, płocki od 1692, kijowski od 1683, zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000, szp. 505. Na sejmie w 1688 roku przewodniczył deputacji rozliczającej sumy uzyskane wówczas Rzeczpospolitą na mocy traktatu Grzymułtowskiego (A. Załuski, *Relacya*, s. 206–216; AGAD, ARP, sygn. 30, s. 77), samemu inkasując z nich 20 tys. Zob. rozliczenie Grzymułtowskiego datowane na 13 VI 1686 r., w A. Załuski, *Relacya*, s. 209.

¹⁴⁵ Stanisław Antoni Szczuka: regent koronny 1686–1688. M. Konopka, *Stanisław Antoni Szczuka, dygnitarz i przyjaciel Jana III*, [w:] *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1974, s. 211–219; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII w.*, opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 2002, s. 206; H. Palkij, *Szczuka Stanisław Antoni, h. Grabie*, [w:] PSB, t. XLVII, red. A. Romanowski, Warszawa 2010–2011, s. 469–480; zob. też T. Zielińska, *Stanisław Antoni Szczuka jako referendarz koronny w latach 1688–1699*, „Kwartalnik Historyczny”, r. CXI, 2004, z. 3, s. 6–22 (tam wcześniejsza literatura). Sumę 15 tys. dla Szczuki wzmiankuje rozliczenie sum moskiewskich dokonane przez Grzymułtowskiego 13 VI 1686 r., zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 209.

¹⁴⁶ Chodzi o deputatów Trybunału Skarbowego Koronnego w Radomiu, nazywanych wówczas komisarzami. Zob. J. Rafacz, *Trybunał Skarbowy Koronny*, „Kwartalnik Historyczny”, r. XXXVIII, 1924, s. 420.

¹⁴⁷ Kuchmistrz koronny: Franciszek Gałęcki [1680–1693]; poprzednik Jan Cygenberg-Zaleski [1653–1675]; *Urzednicy centralni*, s. 71, nr 355, 356. Tu zapewne Franciszek Gałęcki, skoro w rozliczeniu sum moskiewskich dd. 1686, 13 VI wspomina go sam Grzymułtowski, zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 208. O nim zob. P. Smolarek, *Gałęcki Franciszek*, [w:] PSB, t. VII, s. 241–243.

¹⁴⁸ Zob. przyp. 147.

¹⁴⁹ Wojewoda ruski: Stanisław Jan Jabłonowski, kasztelan krakowski w latach 1692–1702, hetman wielki koronny w latach 1682–1702, hetman polny koronny w latach 1676–1682, wojewoda ruski w latach 1664–1692, oboźny koronny (dworski) w latach 1661–1664, strażnik koronny w latach 1660–1661, pułkownik królewski, starosta błoński, białocerkiewski, buski, janowski, korsuński, czehryński, międzyrzeczki, mościcki, sieradzki, kamieniecki, żydaczowski i świecki. Na identyfikację wspomnianej tu postaci wojewody z Jabłonowskim, pozwala wzmianka w rozliczeniu sum moskiewskich dokonanym przez Grzymułtowskiego, zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 208. O nim zob. T. Nowak, *Jabłonowski Stanisław Jan*, [w:] PSB, t. X, red. K. Lepszy, Wrocław 1962–1964, s. 232–239.

Karta od królowej JM do tejże *assecuratiew* należąca. List względem tej *assecuratiew* od JM pana w[ojewo]dy ruskiego¹⁵⁰.

Assecuratia od JM pa[na] w[ojewo]dy ruskiego¹⁵¹ na sumę osiemnastu tysięcy sześciu set zł.

Kontrakt *cum exulib[us]* JM pa[na] podskarbiego koronnego¹⁵².

Dispositia sta tysięcy w Smoleńsku summy moskiewskiej.

Assecuratia od ich MM PP podskarbiego koron[nego]¹⁵³ i JM pa[na] Potockiego¹⁵⁴ na dwa tysiąca. Rachunek z p[anem] Chelmichtem¹⁵⁵ we Lwowie.

Assecuratia od JM pa[na] Dorszwałta¹⁵⁶ na trzydzieści i cztery tysiące, dziewięćset szesciudziesiąt zł.

Assecuratia od JM p[ana] w[ojewo]dy ruskiego¹⁵⁷ na sumę dziewiętnastu tysięcy sześciuset zł.

Assecuratia JM p[ana] kuchmistrza koron[nego]¹⁵⁸ na sto tysięcy osiemset zł. *Assecuratia* od JM p[ana] chorążego lubelskie[go]¹⁵⁹ na dziesięć tysięcy zł. *Plenipotencia* obersztera Rappy¹⁶⁰ *senatus consilium* względem *viaticum* do Moskwy.

¹⁵⁰ Zob. przyp. 149.

¹⁵¹ Zob. przyp. 149.

¹⁵² Zob. przyp. 140.

¹⁵³ Zob. przyp. 140.

¹⁵⁴ Być może Jan Potocki, ksztelanic kamieniecki, uczestniczący w misji Grzymułtowskiego do Moskwy. zob. niżej przyp. 162.

¹⁵⁵ Zob. przyp. 137.

¹⁵⁶ Dorszwałt [Dorszwałd]: Skądinąd nieznany. Być może tożsamy z niejakim Dorszwałdem pojawiającym się w testamencie Franciszka Jacka Różyckiego z roku 1685. Zob. *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1680–1700*, s. 152. Wspomina go w rozliczeniu sum moskiewskich Grzymułtowski, informując, że otrzymał z nich 34960 złp., nie podając jednak imienia. Zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 209.

¹⁵⁷ Zob. przyp. 149.

¹⁵⁸ Zob. przyp. 147.

¹⁵⁹ Chorąży lubelski: Andrzej Drohojewski [1678 do 1688]. O nim zob. *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991, s. 18; J. Drohojewski, *Kronika Drohojewskich*, cz. I, Kraków 1904, s. 212–213; Sumę analogiczną do wzmiankowanej w publikowanym wyżej źródle, jako wypłaconą Drohojewskiemu [Droiewskiemu] wymienia rozliczenie Grzymułtowskiego z pieniędzy moskiewskich z czerwca 1686. Zob. A. Załuski, *Relacya*, s. 209.

¹⁶⁰ Zapewne Otto Ernest Rappe pułkownik JKM od 1674, zob. *M. Wagner, Rappe Otto Ernest, h. własnego, [w:] PSB, t. XXX, red. E. Rostworowski, Wrocław 1987, s. 592–594*. Chorążew pułkownika „Rappa” wzmiankuje rozliczenie córki Grzymułtowskiego Anny Kaziemiry z kaliskim poborcą podatkowym z 1691 r. w sprawie sum „podniesionych” przez Grzymułtowskiego w Moskwie. Zob. *Teki Dworzaczka, Regesty, Grodzkie i ziemskie > Wałcz 2040 (Nr 29a) 1692*, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

Kwit JM p[ana] podstolego koron[neg]o¹⁶¹ na summę szesnastu tysięcy trzysta trzydziestu i trzech zł., gr. dziesięciu.

Rachunki summy moskiewskiej niedokończone. Kwit JM pana kasztelanica kamienieckiego¹⁶² na summę szesnastu tysięcy trzysta trzydzięci i trzech i gr. dziesięci.

Oprócz wyżej specyfikowanych do summy moskiewskiej papierów zostaje jedna assecuratio przy JM p[anu]lu Nossowiczu¹⁶³, od JM pa[na] w[o]jewo[dy] wileński[eg]o¹⁶⁴ na siedm[s] tysięcy sześćset pięćdziesiąt zł.

Przywilej *locationis oppidi* Stepuchów¹⁶⁵.

W tejsze[s] szkatule w pierwszej szufladzie czerwonych zł. *in specie* tysiąc dwieście sub *numero 1mo*.

W drugiej szufladzie sub *numero 2do*. Czerwonych zł. *in specie* tysiąc sto sześćdziesiąt i jeden.

W trzeciej szufladzie sub *num[ero]*: *3tio*. nic ich MM nie zastali.

W czwartej szufladzie sub *num[ero]* *4to*. czerwonych zł. *in specie* ośmset pięćdziesiąt i ośm.

¹⁶¹ Podstoli korony: Zapewne Aleksander Przyjemski, towarzyszący Grzymułtowskiemu w ekspedycji do Moskwy. O nim zob. W. Dworzaczek, *Przyjemski Aleksander; h. Rawicz*, [w:] PSB, t. XXIX, red. W. Rostworowski, Wrocław 1986, s. 168. Tenże podstoli koronny wymieniany w kontekście rozliczenia tejsze ekspedycji (A. Załuski, *Relacya*, s. 205) oraz w rozliczeniu sum moskiewskich dokonany przez Grzymułtowskiego jako osoba, która wzięła 17832 złp. (tamże, s. 209).

¹⁶² Kasztelanica kamieniecki: Jan Potocki, kasztelanica kamieniecki, pułkownik JKM, uczestnik poselstwa Grzymułtowskiego do Moskwy, zob. *Zródła do dziejów Polskich*, t. II, s. 41. Wymienia go także Grzymułtowski w rozliczeniu sum moskiewskich jako osobę, która wzięła z nich 17333 złp. A. Załuski, *Relacya*, s. 209.

¹⁶³ W *Tekach Dworzaczka* w kontekście wyprawy Grzymułtowskiego do Moskwy występuje Aleksander Nossowicz (zob. *Teki Dworzaczka, Regesty, Grodzkie i ziemskie > Poznań > Inskrypcje > XVII/XVIII wiek > 1207 (Nr 1113 IV) 1687*, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_regesty.html (dostęp 23 VI 2017 r.); O tym Aleksandrze zob. *Nossowiczowie, Nossowiczowie h. Topór*, [w:] *Teki Dworzaczka, Monografie*, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html (dostęp 23 VI 2017 r.) Nossowicz pojawia się także w rozliczeniu poselstwa moskiewskiego (A. Załuski, *Relacya*, s. 205). Z tego samego źródła wiemy, że [Aleksander?] Nossowicz wzięł „na strawę” w drodze do Warszawy z sum moskiewskich 4 tys. złp. A. Załuski, *Relacya*, s. 210.

¹⁶⁴ Wojewoda wileński: Kazimierz Jan Sapieha [1682–1720] *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, *Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004, s. 722; A. Rachuba, *Sapieha Kazimierz Jan Paweł, h. Lis*, [w:] PSB, t. XXXV, red. H. Markiewicz, Wrocław 1994, s. 37–48.

¹⁶⁵ Data lokacji Stepuchowa nie jest znana. Jako miasto osada występuje w 1458 r. a prawa miejskie posiadała jeszcze w pocz. XVI w. W okresie późniejszym straciła prawa miejskie. Zob. SGKP, t. XI, s. 336–337. Nie wiadomo, czy chodzi tu o średniowieczny przywilej lokacyjny, czy jest to ślad po późniejszej, kolejnej próbie lokacji.

W piątej szufladzie *sub num[ero]*: 5to czerwonych zł. *in specie* dziewięćset siedmdziesiąt[s].

Z tej szuflady przy zapieczętowaniu tej szkatuły i oddaniu *ad depositum* na ratusz poznański wzięli ich MM PP opiekuni[s] na dopłacenie długów czerwonych zł. *in specie* pięćset i ośm[s]. Na co [s. 3] jest karta w teźże szufladzie *numero* 5to.

Druga szkatuła czarna, wewnątrz blachami srebrnymi oprawna, w której szuflad 9. W pierwszej kałamarz srebrny, piaseczniczka i szufladka do opłatków drewniana z zasuwą srebrną. Książeczka sposobu rachowania. Sztuciec filigranowy¹⁶⁶[s] srebrny, wierzchu nie masz filigramy[s]. Cerkle[s] dwa mosiężne. Kompas blachmalowy¹⁶⁷, w rewno[s] oprawny ołówek.

W drugiej szufladzie. *Puncta* z JM p[anem] st[arost]ą ujskim¹⁶⁸ własną ręką JM p[ana] w[ojewo]dy spisane, obudwu[s] ich MM ręką podpisane¹⁶⁹. Kopia zgody JM p[ana] Poeia[?] ¹⁷⁰ z jej Mcią panią lwowską¹⁷¹, którą JM wziął z podpisem ręki JM X[iędza] sufragana chełmińskiego¹⁷². Dwa ekstrakty z kancelariej wielkiej koronnej do teźże zgody należące. Kwit hibernowy ze wsiów starostwa kościańskiego¹⁷³ A[nn]o 1686. Kontrakt z JM kuchmistrem koron[nym]¹⁷⁴

¹⁶⁶ Filigrana: filigran, technika złotnicza polegająca na wykonywaniu ozdób przedmiotów z cienkich drucików; *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 2003, s. 113.

¹⁶⁷ Blachmal: ozdoba w postaci srebrnych lub złotych blaszek nałożonych na coś, np. na rękojęść miecza; *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, red. W. Gruszczyński, http://xvii-wiek.ijp-pan.krakow.pl/pan_klient/index.php?strona=haslo&id_hasla=3143&forma=BLACHMAL (dostęp 23 VI 2017 r.)

¹⁶⁸ Starosta ujski: Andrzej Gembicki (zob. wyżej, przyp. 135), poprzednik Krzysztof Grzymułtowski (do 1680), poprzednik Mikołaj Grudziński (do ok. 1669), poprzednik Stanisław Grudziński. Niewykluczone, że chodzi tu o Andrzeja Gembickiego w innych partiach źródła nazywanego podkomorzym poznańskim.

¹⁶⁹ Być może chodzi o umowę w sprawie cesji starostwa ujskiego zawartą między Grzymułtowskim a Gembickim dd *wtorek po Invocavit* [12 marca] 1680, w której jako rekompensatę za cesję Gembicki dawał 72 000 złotych. Zob. AGAD, ARP, sygn. 60, s. 98. Sam dokument cesji został oblatowany w grodzie warszawskim tego samego dnia. Zob.: AGAD, ARP, sygn. 25, s. 1–5.

¹⁷⁰ Skądinąd nieznan. Może Pocij.

¹⁷¹ Zapewne kasztelanowa lwowska. Skądinąd nieznan.

¹⁷² Tomasz Skotnicki: kanonik chełmiński, biskup pomocniczy chełmiński, w latach 1694–1696 administrator *sede vacante*. K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 388–389.

¹⁷³ Krzysztof Grzymułtowski był starostą kościańskim od 1685. A. Boniecki, *Herbarz*, t. VII, s. 181. Zob. też przyp. 83.

¹⁷⁴ Zob. przyp. 147.

z którego kwit w grodzie warszawskiem stanę[ś]. Inwentarz kościoła kozielskiego¹⁷⁵ z Xiężę[ś] executorami. Kwit kwarciany starostwa kościańskiego bierze do siebie JM p[an] s[taros]ta ujski¹⁷⁶. Kościoła S. Krzyża w Warszawie *puncta proposita successorib[us]* JM pa[na] w[ojewo]dy lubelskiego¹⁷⁷. Memoriał intraty starostwa kościańskiego, który się dał JM p[an]u podkomorzemu poznań[skiem]u¹⁷⁸. Recepta plastra na podagrę. List p[ana] Prązewskiego superintendenta ceł¹⁷⁹. List hanski[s]¹⁸⁰ do k[róla] JM. Inwentarz oddania starostwa kościańskiego po śmierci JM pana Korzeniewskiego¹⁸¹. Przywilej na starostwo kościańskie JM p[an]u w[ojewo]dzie poznańskiemu¹⁸². Regestr sunmy[s] szesciukroć stu tysięcy. Regestr rzeczy które się dały na wyprawę JM pani starościny ujskiej¹⁸³, JM pa[na] w[ojewo]dy poznań[skieg]o ręką podpisany.

¹⁷⁵ Kozielsko: wieś w dobrach stępczowskich. Zob. *Kozielsko*, w: *Polonia Maior Fontes*, <http://www.wbc.poznan.pl/Content/121860/Kozielsko-kcy.pdf> (dostęp: 23 VI 2017 r.)

¹⁷⁶ Zob. przyp. 166. Tu: Andrzej Gembicki, który uzyskał prowizję na starostwo kościańskie po Grzymułtowskim. Zob. przyp. 84.

¹⁷⁷ Wojewoda lubelski: Karol Tarło (1685–1689), poprzednik Marcin Zamoyski (1682–1685), poprzednik Władysław Rej (1667–1682), *Urzednicy województwa lubelskiego XVI–XVIII w.*, s. 58 nr 380–382. Zapewne chodzi o tego ostatniego, skoro od jego spadkobiercy Grzymułtowski odkupił dwór w Warszawie. Władysław Rej z Nagłowic, wojewoda lubelski, starosta libuski i sołotwiński, podskarbi nadworny koronny, stolnik krakowski, kanclerz królowej Ludwiki Marii Gonzagi do 1662 r. oraz jej podskarbi w 1661 r., ambasador Rzeczypospolitej w Królestwie Francji w 1666 r., przedstawiciel dyplomatyczny Rzeczypospolitej w Królestwie Szwecji w 1660 roku. W. Kłaczewski, *Rej Władysław*, [w:] PSB, t. XXXI, red. E. Rostworowski, Wrocław 1988–1989, s. 205–210.

¹⁷⁸ Zob. przyp. 135.

¹⁷⁹ Skądinąd nieznan. Niejakiego Prązewskiego, jako dłużnika Andrzeja Gembickiego z sumą zapisaną na Czarnkowszczyźnie, wymienia zestawienie zadłużenia dóbr z pocz. XVIII w. Zob. AGAD, ARP, sygn. 60, s. 83.

¹⁸⁰ Zapewne Selim Girej, chan 1671–1678 i 1684–1691. Być może w związku z poselstwem Tomasza Golczewskiego, mającym na celu odciążenie chanatu od Porty. Cz. Chowaniec, *Sobieski wobec tatarszczyzny*, „Kwartalnik Historyczny”, r. XLII, 1928, z. 1, s. 58–66; W. Wasilewski, *Wyprawa bukowińska Stanisława Jabłonowskiego w 1685 roku*, Warszawa 2002, s. 48–51.

¹⁸¹ Jan Stanisław Korzeniewski: starosta kościański, zob. W. Dworzaczek, *Korzeniowski Jan Stanisław, h. Nałęcz*, [w:] PSB, t. XIV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1968–1969, s. 163–164.

¹⁸² Tj. Grzymułtowskiemu, starostwo kościańskie otrzymał w 1685 r. A. Boniecki, *Herbarz*, t. VII, s. 181.

¹⁸³ Katarzyna de domo Grzymułtowska, *Imo voto* Gembicka, *2do voto* Naramowska, chodzi o spis jej oprawy panińskiej. Zob. przyp. 22.

Obligacja brudzyńska¹⁸⁴ i sokołowska¹⁸⁵ *ratione* hiberny tysiąca siedmiuset siedmiudziesiąt i siedmiu zł.

Recognitia p[ana] Kazimierza Raczyńskiego¹⁸⁶ na grzywien 18 srebra które oddał w Iazdu¹⁸⁷ za upominek carów ich MM.

Karta od p[ana] Izydora¹⁸⁸ na cztery tysiące na fabrykę pałacu¹⁸⁹ po JM p[anu] w[ojewo]dzie lubelskim¹⁹⁰ otrzymanego. Regestr *expensy* tychże pieniędzy. Karta sendyka[s] poznań[skieg]o na zł. 15 *currentis monetis*, którą bierze JM p[an] podkomorzy¹⁹¹ dla porachowania, ta jest u mnie, jej *satisfactum* za *assignacjami*.

Oblata *assignna[ti]onis vexilli* po śmierci JM p[ana] podstolego koron[neg]o¹⁹². Membran na 120 zł. Od JM p[ana] Jana Gorskiego¹⁹³. Membran[s] goły na ss 300 od JM p[ana] Wincentego Bieczynskiego¹⁹⁴.

¹⁸⁴ Brudzyń: wieś w Wielkopolsce należąca do dóbr stępuchowskich. SGKP, t. I, s. 386. Grzymułtowski nabył ją wraz z Dziekczynnem, Dziekczynkiem i Zakonowem oraz młynem w Dziekczynie Wybranowym 1668r. od Stanisława Brudzyńskiego, zob. *Brudzyńscy*, [w:] *Teki Dworzaczka, Monografie*, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

¹⁸⁵ Sokołów: dziś Sokołowice, wieś niegdyś w powiecie kościańskim, województwie poznańskim, dziś w pow. wolsztyńskim, województwie: wielkopolskim, zob. *Atlas historyczny Polski. Rejestry poborowe województwa poznańskiego w XVI w., Atlas Źródeł i Materiałów do Dziejów Dawnej Polski*, nr 3, red. M. Słoń, Warszawa 2015, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=project> (dostęp 4 V 2017 r.)

¹⁸⁶ Raczyński Kazimierz [Michał?]: O jakimś Raczyńskim [czy tym samym?], którego posłał Grzymułtowski na rozmowy z Golicynem wspomina Grzymułtowski w liście do podkanclerzego Michała Radziejowskiego. Zob. Z. Wójcik, *Rokowania polsko-rosyjskie o „pokój wieczysty” w Moskwie w roku 1686*, w: *Z dziejów polityki i dyplomacji polskiej. Studia poświęcone pamięci Edwarda hr. Raczyńskiego, prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wychodźstwie*, red. H. Bułhak, Warszawa 1994, s. 46.

¹⁸⁷ Iazdz: miejscowość nieustalona.

¹⁸⁸ Izydor: skądinąd nieznan. Być może rzemieślnik dokonujący remontu.

¹⁸⁹ Dwór (pałac) na przedmieściach Warszawy, w pobliżu kościoła reformatów nabył Grzymułtowski w 1687 r. od Jana Reja z Nagłowic, spadkobiercy Władysława Reja, wojewody lubelskiego. *Listy i mowy*, s. CXIV.

¹⁹⁰ Władysław Rej z Nagłowic, zob. wyżej, przyp. 177.

¹⁹¹ Podkomorzy poznański: zob. przyp. 135.

¹⁹² Podstoli koronny: Stefan Adam Rudziński (+1685) lub poprzednik Hieronim Olzowski (+1677), którzy zmarli piastując godność podstolego. Zob. *Urzednicy centralni*, s. 134, nr 833, 835.

¹⁹³ Jan Górski: skądinąd nieznan.

¹⁹⁴ Wincenty Bieczynski: zapewne identyczny z Wincentym Bieczynskim znanym W. Dworzaczkowi z jednego, późniejszego samodzielnego wystąpienia. Wcześniej w 1683, wraz z rodzeństwem uczestniczył w działach rodzinnych. Był synem Łukasza Bieczynskiego i Marianny Bukowieckiej, a bratem Wojciecha, Mikołaja i Jana. Zob. *Bieczynscy h.*

Kontrakt między nieboszczykiem JM p[anem] w[ojewo]dą poznań[skim] a JM p[anem] podkomorzym terażniejszym poznań[skim]¹⁹⁵ o Czarnków¹⁹⁶. Kontrakt małżeński z JM p[ane]m podkomorzym terażniejszym¹⁹⁷. Regestra pieniędzy które wydawali słudzy różni w drodze moskiewskiej. List JM p[ana] kanclerza koron[nego]¹⁹⁸ potrzebny.

[s. 4] W tejże szkatule w szufladzie wielkiej jednostajnej spodniej pojedynkowych czerwonych zł. jest dwadzieścia i ośm. Portugały dwa w jednym sześćdziesiąt czerwonych zł., w drugim pięćdziesiąt. Sztuk złotych *numero* pięć w których w każdej po pięciu[s] czerwonych zł. It[e]m czerwonych z[ł]otyach sztuk cztery, w których każdym po cztery czerwone zł. It[e]m podwójnych czerwonych zł. piętnaście. It[e]m i jeden czerwony zł. w którym czerwonych zł. trzy. Summa czerwonych zł. w sztukach różnych, które się w tej szufladzie złożyły trzysta dwadzieścia i trzy. Rachując tedy z tymi czerwonymi złotem, które zostają w szkatule żółwiowej jest ich *numero* cztery tysiące czterysta siedemdziesiąt i dwa *includując* i te ośmset[s] czerwonych zł. które się wzięły na dopłacenie długów i już są wyżej opisane.

SPECIFICATIA KLEJNOTÓW. Pereł urjańskich¹⁹⁹ sznurków dwa na szyję, z obu końców sygnetem nieboszczyka JMci pana wojewody zapieczętowane.

Łodzia, w: Teki Dworzaczka, Monografie, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_monografie.html (dostęp 23 VI 2017 r.)

¹⁹⁵ Zob. przyp. 135.

¹⁹⁶ Prawa do Czarnkowa nabył Gembicki od pierwszej żony Barbary z Czarnkowskich zob. M. Hlebionek, „Czarnkowszczyzna”, s. 43. Zob. też: AGAD, ARP, sygn. 25, s. 12–23: układ z 1676 między Gembickim, Barbarą Czarnkowską a Anną z Wejherów. Data umowy Grzymułtowskiego z zięciem nie jest znana. Akta dotyczące rozliczenia długów Czarnkowszczyzny wspominają dwie takie, jedną z 1680, drugą z 1682 r.: AGAD, ARP, sygn. 60, s. 15. Niewątpliwie umowy między Gembickim a Grzymułtowskim miały charakter czasowy i, być może, były przedłużane. Tłumaczą one występowanie dokumentacji związanej z Czarnkowszczyzną w niniejszym inwentarzu.

¹⁹⁷ Drugą żoną Andrzeja Gembickiego była Katarzyna z Grzymułtowskich, córka Krzysztofa, zob. wyżej, przyp. 183.

¹⁹⁸ Kanclerz koronny: Jan Wielopolski (1679–1688), poprzednik Jan Stefan Wydźga (1677–1679); poprzednik Jan Leszczyński (1666–1677): *Urządnicy centralni*, s. 57, nr 227–229. Z tego Leszczyński był powinowatym Grzymułtowskiego, zaś Wydźdze wręczał on pieczęć (zob. *Listy i mowy*, s. 87–89). Z Wielopolskim prowadził natomiast korespondencję w sprawie rokowań z Moskwą. Zob. *Listy z czasów Jana III i Augusta II*, wyd. G.B.U i W. Skrzydyłka, Kraków 1870, s. 13, nr XI; s. 16, nr XIV; s. 23–24, nr XXII. Umieszczenie listu wśród pism aktualnych może świadczyć o jego przydatności i wskazywać na Wielopolskiego.

¹⁹⁹ Pereł urjańskie: najdroższy gatunek pereł importowanych ze Wschodu; I. Turnau,

Mniejszych pereł urjańskich sznurków 12 na ręce, także sygnetem nieboszczyka JMci zapieczętowane. Bissiorków²⁰⁰ drobnych sznurków 13. Łańcuszków złotych podwójnych do kontusza dwa z zarabiankami²⁰¹ na końcu. Kanak²⁰² perłowy z diamentami na jedwab nawłóczony, w którym sztuk 27. Perły które z niego wypadły, *numero* 38., są z inszemi kamieniami w pudełku srebrnym w teże szkatule. Sztuczek od kanaka rubinowego z diamencikami sześć. Pas taśmowy ze złotem jedwabny karmazynowy z zanklem²⁰³ złotym[s], diamentami, rubinami, szafirami i jaspisem sadzony. Sztuczki trzy złote, rubinowe w złotym płatuszku zawinione. Trzy grana²⁰⁴ rubinowe. Czeskiego diamentu²⁰⁵ sztuczek dwie okrągłych w srebrze. Pudełeczko srebrne filigranowe, w którym *numismata* trzy srebrne. Kamień aspisowy[s] zrżnięty do rzędu, zankle aspisowe[s] do pasa, zepsowane.

W kopiejkach moskiewskich zł. 28.

Pas czarny, jedwabny, złotą koroną²⁰⁶ posyty diamentami i rubinami na przedzie sadzony. Wołek złoty kamieniami drogiemi sadzony. Czarka na kształt cumchy[s], szczerozłota, w którą druga wchodzi także złota *ovalis figur*[ae]. It[e]m czarka szczerozłota na kształt cumchy[s] na wierzchu jej sztuczka z diamentami i rubinem rośłym. W teże czarce czarka druga złota *ovalis figur*[ae] cum *numismatib*[us]. Czarka złota okrągła na denku diamentami i rubinami sadzona z wierzchu szmelcowana²⁰⁷.

W szredniey szufladzie apteczka srebrna, w której pudełek srebrnych 21. It[e]m sztuka srebrna złocista jedna. Tamże flaszeczka srebrna okrągła złocista z obu stron śrubowana[s]²⁰⁸. Tamże [s. 5] tabakierka drewniana okrągła. Tamże

Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początków XIX w., Warszawa 1999, s. 194.

²⁰⁰ Bissiorki: paciorki, rodzaj koralików; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 24.

²⁰¹ Zarabianki: może serpanki (sarpanki), zapinki do odzieży; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 163.

²⁰² Kanak: naszyjnik opasujący szyję, ale nie spadający na pierś; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 80.

²⁰³ Zankiel: zapinka, sprzączka, klamra; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 201.

²⁰⁴ Grana [grona]: sposób ułożenia kamieni przypominający winne grono, ozdoba lub jej fragment o takim kształcie; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 66.

²⁰⁵ Czeski diament: zapewne imitacja diamentu.

²⁰⁶ Korona: koronka; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 94.

²⁰⁷ Tj. emaliowana; I Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 178.

²⁰⁸ Śrubowana: skręcana w śrubę lub z dekoracją śrubową; A. R. Chodyński, *Obyczajowość polska w świetle inwentarzy Czapskich z XVIII w.*, KHKM, r. LI, 2003, z. 2, s. 283, przyp. 16.

reliquia Krwie Chrystusa Pana w kryształe, przy niej sztuka czeskich diamentów. W tymże pudełku drewnianym czarka kryształowa na denku złotym. Srebra kawałków pięć w pudełku drewnianym. Duszlaczek[s] srebrny. Szalki do czerwonych złotych.

W szufladzie małej czerwoną pilsią²⁰⁹ oprawnej klejnoty takowe, które się odebrały od JM paniej podkomorzynie poznań[skiej]²¹⁰. Naprzód kanak diamentowy w którym sztuk 32.

It[e]m kanaczek mieszany z rubinkami, w którym rubinowych kamieni większych numero 28. Diamentowych małych kamieni *numero* 36.

It[e]m pętla²¹¹ mieszana z tabliczkami rubinowymi i z diamentami z koronką o trzech rubinach.

Zausznice mieszane, w jednej u spodku tablice diamentowej brakuje. Wstęga diamentowa na kształt krzyża, perła wielka w diamenty oprawna, w której jednego diamentu brakuje, u niej perła mniejsza na spodzie.

Zauszniczki diamentowe, w których dwu diamentów brakuje. Tę szufladkę włożyliśmy do spodniej szuflady długiej, w której są inne klejnoty.

CONNOTACJA SREBRA. Miednica z nalewką wszystka złocista, ta się zostawiła pożyczona JM p[anu] podkomorzemu²¹². Mis cztery i te pożyczone temuż JM. Pułmisków 24 i te pożyczone temuż JM. Talerzy 33, i te pożyczone JM p[anu] podkomorzemu²¹³. Przystawek 6. Tac z białymi szrodkami na noszkach 8. Do tych spodków od tac lichtarzyków, które się przyśrobować mogą, 8. Tac szczerozłocistych także na noszkach 4. Rynka²¹⁴ na trzech noszkach jedna. Lichtarzy gładkich białych 4, te się także pożyczły. Taca mała na której półmiski stawiają do kredensu. Krupek²¹⁵ angielskich z dziurkami do kredensu trzy. Solniczka z wierzchem okrągła bez chłopka. Solniczek na chłopkach i z chłopkami dwie. Flaszka złocista do octu z puzderkiem, bańka złocista do musztardy. Łyszka[s] kredensowa wielka, łyszka[s] kredensowa mała z długą rękojeścią, nożów par dwie bez srebra, i tafla bez srebra. Rożenków srebrnych z kołkami do ptaszków. 6. Czar wielkich, które się w globut²¹⁶[s] składają dwie. Czarka do polewek

²⁰⁹ Zapewne piłsnią, filcem; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 138.

²¹⁰ Zob. wyżej, przyp. 183.

²¹¹ Pętla: może pętlica. Rodzaj taśmy służący do zapinania polskiego ubioru męskiego; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 137.

²¹² Zob. przyp. 135.

²¹³ Zob. przyp. 135.

²¹⁴ Rynka: brytwanna, rynienka lub ronderek do smażenia lub duszenia; *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. VII, red. M. Mayenowa, s. 25.

²¹⁵ Krupka: być może gałka do mebli.

²¹⁶ Globut: zapewne globus.

z usskami[s] złocista wewnątrz, z puzderkiem ta się dała JM panu stolnikowi²¹⁷. Czarka z uszkami okrągła złocista we szrodku, wzięta na dispositią ich MM PP *contutorów*.

Cumcha[s] złocista z grubą, długą rękojeścią do czerpania z czar. Cucha[s] druga bez rękojeści złocista. Konweka pstrozłocista jedna, tę wzięli ich MM na swoją *dispositią*. Flaszka z munsztukiem²¹⁸ i wierzchem jedna. Pucharów w *capę*²¹⁹ 4. Nożów moskiewskich z białą kością, ze srebrem na końcach, większych 6. Nóż także mniejszy jeden. Nożów cissowych²²⁰ z widelicami par dwie. Nóż cissowy bez widelec jeden, nóż z widelicami [s. 6] składany jeden, u widelic okładzina zła. Dwie statury²²¹ srebrne w puzdrach na wierzchu głowy dziurawe. Lichtarzyk mały stołowy. Miednica bez nalewki złocista, do której są dwa lichtarze w esach²²² srebrne białe.

Lustry 4 auszpurską[s] robotą do których wierzchów 4 takąż robotą srebrnych, essay²²³ do tychże 4. Te się pożyczły JM p[anu] podkomorzemu²²⁴. Miednica wielka srebrna do niej lustra mała ze dwiema essayi srebrna. Miednica z nalewką stara srebrna biała, ta się dała JM pannie w[ojewo]dz[i]ance. Miedniczka do golenia z dzbanuszkim srebrnym. Na srebro które bierze JM pan podkomorzy²²⁵ dał *revers* ręką swą podpisany, w skrzyni gdzie srebro złożony.

CYNA, MIEDŹ. Ta się została przy JM p[an]u podkomorzym²²⁶, mis dwie. Pułmisków 12. Talerzy 20. Wanienka do sklenic[s] miedziana. Konew miedziana do piwa. Kociel do umywania. Lichtarzyków małych cynowych dwa. Lichtarzy na essach mosiężnych dwa. Puzder w Stępuchowie pięć.

Skrzynia malowana, w której są takowe rzeczy: axamitu do obicia karety sztuk 4. Guzów srebrnych, hajduckich 50. Essów 6. Adamaszku popielatego

²¹⁷ Stolnik: niezidentyfikowany.

²¹⁸ Munsztuk: tu zakończenie [wlew] w formie ustnika. Munsztuk – ustnik; *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, http://xvii-wiek.ijp-pan.krakow.pl/pan_klient/index.php?strona=haslo&id_hasla=10085&forma=MUNSZTUK#10085 (dostęp 23 VI 2017 r.)

²¹⁹ W *capę*: nieustalone.

²²⁰ Cissowy: z cisu albo cisowaty, cisawy, ceglany, rdzawy, czerwonorudy; *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. III, red. M. Mayenowa, Wrocław 1968, s. 526, 530, 531.

²²¹ Zapewne: statuetki.

²²² Esy tu: ornament o kształcie litery „s”; *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. VI, red. M. Mayenowa, Wrocław 1972, s. 561.

²²³ Esy: tu ozdoby lub podpórki w kształcie litery „s”; *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. VI, s. 561.

²²⁴ Zob. przyp. 135.

²²⁵ Zob. przyp. 135.

²²⁶ Zob. przyp. 135.

sztuk 4. we dwu zawinięciach. Materia indyska[s] na kołdrę w paski. Ałtas biały na żupan, kamka²²⁷ izabellowa. Zorobaby²²⁸ ceglastej sztuczka jedna. Zorobaby złocistej sztuczek dwie. Rękawik²²⁹ z gareł sobolich jeden, rękawików dwa z ogonów kończykowych sobolich. Kozuchów sobolich dwa. Soboli do kozuchów par dwie. Zad do soboli. Futer różnych kawalce. Tył soboli, kołnier soboli. Sztuka sobola. Czaprak złotem i srebrem haftowany. Rapcie²³⁰ błękitne i karmazynowe. Soboli trzy. Burkateli starej sztuczka. Frandzla²³¹ pstrojędwabna, kręconą robotą, do karety. Błam²³² szyjek sobolich. It[e]m błam soboli. Kozuch z nówek sobolich. It[e]m drugi mniejszy z nówek także sobolich. Frandziej[s] pstrozielonej sztuczka. Sztuczek płótna 4. Frandzle pstroźlocistej sztuczek kilka.

Skrzynia druga zielona malowana, w której są suknie. Kontusz czarny sobolami podszyty. Kontusz sukienny marmurkami podszyty. Kawałki od soboli. Czapek szkarłatnych sobolich dwie, w trzeciej pochowano nieboszczyka. Jubka²³³ cielista, kamkowa, sobolami podszyta. Pubki²³⁴ z pod jubki popielatej kamkowej. Szabla prosta w capę, druga złocista w srebro oprawna. Koszulka zielona złotem tkana. Kołdra błękitna z złotemi kwiatami i wał takiejż materiej i pokrowiec na poduszkę. Obrazów srebrnych 8. ośmiograniastych w rumkach²³⁵. Kalendarz auszpurską robotą. Obraz S. Hieronima w srebro oprawny. Obraz S. Mariej Magdaleny z kropielniczką [s. 7] we srebro oprawny. Laska marszałkowska perłową macią we złoto oprawna, w której rubinów 18.

Obicia w skrzynie białej, długiej, płaskiej *sub numero 1mo*. Namiot ze wszystkim adamszkowy pstro zielony, z wieńcem, firankami i wszystkim porządkiem, kołdrą i gałkami na wierzch. Dwie portyjerze materiej perskiej na tle axamitnym karmazynowym, kwiaty złote wielkie z frandzlą marcypanową u góry i u dołu. Nakrycie na stół tejże materiej. Obicia ałtasowego floryzowanego,

²²⁷ Kamka: tkanina z aksamitnym wzorem na złotym tle; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 79.

²²⁸ Zorobaba: zapewne zerbaft, kosztowny aksamit z tłem ze złotogłowa; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 203.

²²⁹ Rękawik: mufka; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 118.

²³⁰ Rapcie: oporządzenie służące do przywiedzenia u pasa broni; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 153.

²³¹ Frandzla: frędzel, ozdoba z luźno zwisających nitek; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 58.

²³² Błam: sztuka futra, najczęściej zszyta z mniejszych futerek; *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. II, red. M. Mayenowa, Wrocław 1967, s. 199.

²³³ Jubka: jupka, rodzaj wierzchniego okrycia; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 76.

²³⁴ Pubki: może pupki, pupkowe futro, futro z brzuchów zwierzęcych; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 152.

²³⁵ Rumki: tu ramki

zielonego bretów²³⁶ *n[umer]o* 30. Kraniec do tego z frandzlą zieloną. Obicia na tle białym i czerwonych kwiat złote bretów 27. Kraniec biały z frandzlą marcypanową. Gotownia²³⁷ na stół materiej perskiej, złote kwiaty na srebrnym tle, setynem²³⁸ ceglącym podszyta, z koroną marcypanową. Zasłony dwie ceglaste kwiaty złote na nich. Obicie szkarłatne axamitne wybijane, brety między niemi wąskie szyte. Czerwonych bretów 15, białych 14. Kraniec czerwony do tegoż obicia z frandzlą białą, srebrną. Do namiotu kraniec i płótek zielony, axamitny z frandzlą mieszaną, ze złotem aftowane[s] kwiaty w cieniu jedwabiem złotem i srebrem. Tak aftowanych[s] sztuk trzy, płótek czwarty axamitny nie haftowany. Nakrycie na stół karmazynowe włóczką²³⁹ w cieniu szyte, musułbasem²⁴⁰ czerwonym podszyte. Obicia kitajkowego²⁴¹ w brety cytrynowego i czerwonego koloru bretów *num[ero]* 30. Obicia malowanego sztuk 6. Indyjskiego[s] na tle cielistym. Kronika Pruska Petri de Dusbur [s]. Baldachin kościelny jedwabiem i złotem tkany do Najświętszego Sakramentu w cięni²⁴²[s], brecików tego trzy z korona marcypanową.

W drugiej skrzyni białej długiej *sub num[er]o* 2do. Obicia burkatelowego, na tle żółtawym[s] kwiaty barszczowe, bretów 30. It[e]m obicia burkatelowego, na tle złotym flores czerwony wielki jednego koloru, bretów 30. Do tegoż obicia kraniec z frandzlą szkarłatną jedwabną. Nakrycia burkatelowego na stół dwoje.

Skrzynia wąska biała z futrami. Bieliczek²⁴³ pstrych błamów 6. Gronostajów soroków²⁴⁴ dwa. Popielic buntów²⁴⁵ pułdziewięta[s]²⁴⁶. Pubków półtora[s] błama.

²³⁶ Bret: szerokość tkaniny lub ozdobna w niej wstawka; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 28; tu sztuka tkaniny.

²³⁷ Gotownia: I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 64 wyjaśnia *gotownię* jako stolik, komodę lub pomieszczenie dla kobiet do przebierania się. J. Wijaczka (*Spis wyprawy ślubnej Anny Mycielskiej z 1744r.*, KHKM, r. LIX, 2011, nr 2, s. 233, przyp. 62) wskazuje, że pojęcie to mogło odnosić się także do płatu materii nakładanego w czasie zabiegów kosmetycznych. Tu być może obrus nakładany na stół w czasie tych zabiegów.

²³⁸ Setyn: zapewne satyna; por. I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 162.

²³⁹ Włóczka: barwna przędza wełniana; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 198.

²⁴⁰ Musułbas: tkanina bawełniana farbowana w żywe kolory; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 119.

²⁴¹ Kitajka: Najpospolitsza, cienka, tkanina jedwabna; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 87.

²⁴² Cięż: może sień.

²⁴³ Bielka (bieliczka): futro z wiewiórki (zob. *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. II, red. M. Mayenowa, Wrocław, Warszawa, Kraków 1967, s. 134) lub popielicy (I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 23).

²⁴⁴ Sorok: wiązka 40 skórek sobolich; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 167.

²⁴⁵ Bunt: 15 sztuk skór futerkowych; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 31.

²⁴⁶ Półdziewięta: osiem i pół.

Kitajej kitajskiej fioletowej sztuczek 3. Popielatej także trzy, te się oddały JM p[anu] podkomorzemu poznańskiemu²⁴⁷. Noszkowego²⁴⁸ futra rysiego kołnierzy trzy. Grzbietów rysich szwedzkich dwa. Sztuka takiegoż futra.

Skrzynia biała wąska druga *sub num[ero]* 2do. Koberzec stary axamitny haftowany, białe kwiaty na czerwonym tle.

[s. 8] Obrusów sztuk 4 w każdej sztuce po łokci 20, te się oddały JM paniej Dłuzewskiej²⁴⁹, bo tyleż pożyczyla nieboszczykowi JM. Serwet także łokci dwanaście oddano. Obrusów w kwiaty nie zażywanych sztuk pięć deptanych²⁵⁰. Serwet nierozrzynanych do zażywania sztuk dwie. Serwet do opinania stołu sztuk dwie. Serwet do opinania stołu sztuk dwie. Serwet do opinania stołu sztuk dwie. Serwet do opinania stołu sztuk dwie. Serwet do opinania stołu sztuk jedna. Obrus olenderski w wielką sztukę jeden. Obrus olenderski grubszy w wielką sztukę jeden. Obrusów olenderskich na krodzse[s] stoły trzy. Serwet olenderskich *num[ero]*. 29. Serwet olenderskich pomniejszych cztery. Obrus wielki deptany. Obrus wielki ciągniony²⁵¹. Obrusów prostych sztuk trzy grubych. Obruski małe dwa ciągnione. Obrus ciągniony długi jeden.

Skrzynia długa, płaska czerwonym suknem wewnątrz obita, w której kobierców bez złota dwa. Item kobiercy ze złotem jedwabnych trzy, dwa nowe, jeden między niemi stary. Kobierców prostych nowych do nakrywania wozów trzy, starych dwa wszystkie wielkie. Skóra ciemcowa²⁵² na stół. Dywanów wielkich nowych dwa swojej roboty, starych dwa.

W sepecie²⁵³ chusty białe w skórę oprawnym zamknięte. Płótna lnianego sztuczka[s] jedna, druga nieszeptna. Podgórskiego rąbku²⁵⁴ sztuczka. Płotek²⁵⁵ do łoszka[s] zielony burkatelowy. Koszul par 11. Prześcieradeł trzy. Sukna kier-

²⁴⁷ Zob. przyp. 135.

²⁴⁸ Noszkowe: tj. nóżkowe futro: futro uzyskiwane ze zwierzęcych nówek, cenione nisko; por. I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 124.

²⁴⁹ Skądinąd nieznaną.

²⁵⁰ Deptany [obrus]: nieustalone.

²⁵¹ Obrus ciągniony: z wątkiem metalowym, zazwyczaj jedwabny; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 38.

²⁵² Skóra ciemcowa: zamś, I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 21.

²⁵³ Sepet: skrzynia z szufladami, służąca do przechowywania drobiazgów a często i archiwaliów; zob. I. Grzeluk, *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa 1998, s. 86.

²⁵⁴ Rąbek: cienka i rzadka tkanina lniana; zob. I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 153–154.

²⁵⁵ Płotek: tu taśma pasamonicza służąca do obszywania materaca, pierzyny itp., ale też namiotów; Zob. A. R. Chodyński, *Obyczajowość polska*, s. 289, przyp. 94.

nowego²⁵⁶ sztuka. Druga błękitnego. Kołdra kosmata kocykowa biała niciana. Potrzeby²⁵⁷ hayduckie karmazynowe jedwabne.

Szkatuła biała z munimentami w żelazo oprawna, w której inwentarz, w pergaminę żółtą oprawny, bydeł i *crescentiej* majątności pozostałych po JM *usq[ue] ad Annum* 1686. W tejsze książce papierów potrzebnych drobnych *numero* 6. Fascykuł monimentów *inter Grzymułtowskie et Modlibowskie sztuk num[ero]*. 28. Plik monimentów *transactionum inter Rozdrażewskie et Gorąskie* *numero* 21. Pakiet monimentów między JM p[a]n[em] w[o]jewo[dą] poznańskim a JM p[ane]m starostą osieckim²⁵⁸ *numero sztuk* 18.

Pakiet monimentów *inter Grzymułtowskie et Modlibowskie sztuk numero* 8. Plik monimentów *inter Krzywkowskie et Kadzidłowskie sztuk numero* 27. Plik mały w którym kontrakty pewne *numero* 7. sztuk. Plik monimentów między ich MM Rozdrażewskimi i Grzymułtowskimi *sztuk num[er]o* 23.

Lekarstwa różne dla bydeł czerwoną wstąszką[s] związane. Pakiet asygnatniej na różne chorągwie *usq[ue] ad Annum* 1684, których *numero sztuk* 30. Fascykuł spraw do Brudzynia należących, których *numero sztuk* 8. Monimentów w sprawach Krzywkowskiej i Potulickiej, których *num[ero] sztuk* 8. Plik mały [s. 9] spraw o Nowe Miasto²⁵⁹, w którym *sztuk num[ero]* 4; Auszcugi²⁶⁰ różne ręką nieboszczyka JM naterminowane²⁶¹. Plik spraw, które nieboszczyk JM do starych spraw ręką własną kazał włożyć. Plik niemczyńskich²⁶² transactiej. Transactie dawne do Stępuchowa należące. O granice nieboszczykowska terminata.

Regestrzyk P. Gorzyskiego²⁶³ JM nieboszczyka connotowany.

Plik monimentów *inter Rozdrażewskie i Potulickie*, w którym *sztuk* dziesięć.

²⁵⁶ Sukno kiernowe: kir, grube sukno o kosmatej powierzchni względnie sukno czarne, pogrzebowe; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 87.

²⁵⁷ Potrzeby: ozdoby pasmanteryjne; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, s. 145.

²⁵⁸ Być może Władysław Czarnkowski, zob. K. Piwarski, *Czarnkowski Władysław*, s. 225; P. Falkowski, *Genealogia*, s. 29–30.

²⁵⁹ Nowe Miasto nad Wartą: miasto na lewym brzegu Warty, dawniej w powiecie pleszewskim, obecnie w powiecie średzkim, w województwie wielkopolskim. Od połowy XVII wieku miasto w połowie należało do rodziny Grzymułtowskich. Zob.: SGKP, t. VII, Warszawa 1888, s. 228–229.

²⁶⁰ Auszcugi: ekstrakty, wyciągi z książek.

²⁶¹ Naterminować: annotować, oznaczać w tekście. *Słownik polszczyzny XVI w.*, t. I, red. M. Mayenowa, Wrocław 1966, s. 176.

²⁶² Niemczyn: wieś, dawniej w województwie kaliskim, powiecie kcyńskim, dziś w woj. wielkopolskim, pow. wągrowieckim, wchodząca w skład tamtejszych dóbr Grzymułtowskiego. SGKP, t. VII, Warszawa 1888, s. 82.

²⁶³ Skądinąd nieznanymi.

Kontrakt o Baranów²⁶⁴ z innymi monimentami pstrym sznurkiem związany. Intromisja *in bona Stępuchowo. Cassatio reformationis Grzymułtowskich*. Plik rachunków dawnych czerwoną wstążką związany. Protestacja JM paniej Czarnkowskiej²⁶⁵. Ordynacje i zarządzenia różne w bibułę obwinione ręką nieboszczyka JM podpisane. Manuscript nieboszczyka JM p[ana] *conotatiey* z różnych autorów. Kwity niektóre xiężę i podatkowe. Connotacja pewna *cre-scentiej* majątności stępuchowskiej.

Sumariusze spraw nieboszczyka JM *ad A[nnum] 1665*. Iuramenta podatkowe z Stępuchowa²⁶⁶, Hotusza²⁶⁷ i Sniat²⁶⁸. Skrypt JM pana podkanclerzego koron[nego]²⁶⁹ ręką JM p[ana] podpisany.

Przywilej na w[ojewó]dztwo poznańskie²⁷⁰. Przywilej na podkomorstwo kaliskie²⁷¹. Przywilej na wolny wrąb na puszczy Gole²⁷² nazwane do starostwa kłęckiego należącej. Rachunek miejski czarnkowski względem szelężnego. Recognitionia P. Berkowskie[go]²⁷³.

²⁶⁴ Baranów: dziś Baranowo, wieś, niegdyś w województwie poznańskim, powiecie kościańskim, dziś w woj. wielkopolskim, pow. kępińskim, *Atlas historyczny Polski. Rejestry poborowe województwa poznańskiego w XVI w.*, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=project> (dostęp 4 V 2017 r.).

²⁶⁵ Być może Barbary Czarnkowskiej, pierwszej żony Andrzeja Gembickiego. O Barbarze zob. M. Hlebionek, „Czarnkowszczyzna”, s. 42–43.

²⁶⁶ Zob. wyżej, przyp. 74, 131.

²⁶⁷ Hotusz: dziś Kotusz, wieś, niegdyś powiat kościański, województwo poznańskie, dziś w woj. wielkopolskim, pow. grodziskim, zobacz: *Atlas historyczny Polski. Rejestry poborowe województwa poznańskiego w XVI w.*, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=project> (dostęp 4 V 2017 r.)

²⁶⁸ Sniaty: dziś Śniaty, wieś, niegdyś w powiecie kościańskim, województwie poznańskim, dziś w województwie wielkopolskim, powiecie grodziskim, zobacz: SGKP, t. X, s. 59; *Atlas historyczny Polski. Rejestry poborowe województwa poznańskiego w XVI w.*, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=project> (dostęp 4 V 2017 r.)

²⁶⁹ Podkanclerzy koronny: Augustyn Michał Radziejowski [1685–1689]; poprzednik Jan Gniński [1681–1685]; poprzednik Jan Małachowski [1679–1681]; poprzednik Jan Wielopolski [1677–1679]; poprzednik Jan Stefan Wydźga [1676–1677]; poprzednik Andrzej Olszowski [1666–1676]; poprzednik Jan Leszczyński [1661–1666], *Urzednicy centralni*, s. 112–113; nr 668–674.

²⁷⁰ *Urzednicy wielkopolscy*, s. 146, nr 1013. Zob. też przyp. 91.

²⁷¹ *Urzednicy wielkopolscy*, s. 67, nr 314. Zob. też przyp. 90.

²⁷² Puszcza Gole: Zapewne lasy położone w pobliżu miejscowości Gola (Gole), należącej do starostwa kłęckiego. „Puszcza Golska” wzmiankowana jest już w dokumentach średniowiecznych. Zob. J. Dydyński, *Wiadomości historyczne o mieście Kłęcku*, Gniezno 1858, s. 20, 21, 35.

²⁷³ Zberkowski: skądinąd nieznan.

Regestra różne i rachunki związane. Inwentarze dawne w pergamin[s] obwinione czarnkowskiej majątności. *Instructio procuratoris* przez JM p[ana] Grudzinskiego²⁷⁴. Regestr rewizyj miasta Czarnkowa. Sprawy brudzyńskie związane sznurkiem. Kwity różne związane. Extracty dwa do Stęchowa²⁷⁵[s] należące. Blankietów grodzkich na pozwy 6. Klucz do skrzyniej czarnej.

Skrzynia okowana czarna, w której się znalazło w workach 8. talerów twardych 6164 co uczyni *currenti moneta* 36 dziewięćset ośmdziesiąt i cztery. W tejsze skrzyni w mniejszej monecie zł. 690. Item w worku w tejsze skrzyni w cesarskiej monecie zł. 133, gr. 10. W tejsze skrzyni [s. 10] w worku talerów bankowych²⁷⁶ na sto siedemdziesiąt. Te pieniądze wydały się na zapłacenie długów podług osobliwego rejestru.

W drugiej skrzyniej czerwonej na kształt puzdra w kopiejkach moskiewskich pieniędzy 36. Te pieniądze odebrał JM pan kuchmistrz koronny²⁷⁷ za kwitem JM p[anu] podkomorzemu²⁷⁸ danym.

Piotr Opalenski²⁷⁹ w[ojewo]da
Łęczyc[ki]. gen[erał] W[ielko] Polski

X. Tomasz Skotnicki²⁸⁰ sufragan
Chełmie[ski], jako plenipotent JM X[iędza]
biskupa chełmińskiego mpp

Jakub Błeszynski²⁸¹ [...]mpp

²⁷⁴ Grudziński: być może Stanisław Grudziński, starosta rogoziński, żonaty z przyrodną siostrą Grzymułtowskiego Marianną z Opalińskich, później żoną Kaspra Modlibowskiego i Andrzeja Marcina Zebrzydowskiego. Zob. *Listy i mowy*, s. V. O Stanisławie Grudzińskim: A. Boniecki, *Herbarz*, t. VII, s. 133.

²⁷⁵ Zob. przyp. 74; 133.

²⁷⁶ Zob. przyp. 50.

²⁷⁷ Zob. przyp. 147.

²⁷⁸ Zob. przyp. 135.

²⁷⁹ Zob. przyp. 130.

²⁸⁰ Zob. przyp. 172.

²⁸¹ Jakub Błeszynski: kasztelan międzyrzecki (*Urzednicy wielkopolscy*, s. 102, nr 629), kasztelan przemęcki (Ibidem, s. 153, nr 1074). A. Boniecki, *Herbarz*, t. I, Warszawa 1899, s. 283–284; S. Uruski, *Rodzina*, t. I, Warszawa 1904, s. 232–233. Zob. też przyp. 40.

NB. Karta od JM pana w[ojewo]dy Poznań[skiego]²⁸² na papiery wzięte *ratione* transactij moskiewskich i jest włożona do tej szkatuły, w której były te papiery.

To ręką jest podpisano JWMP w[wojewody] ł[ęczyckiego]
g[enerała] W[ielko]Pol[ski]²⁸³.

■ Archiwalia

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

– Archiwum Rodzinne Poniatowskich 1358–1797

■ Źródła drukowane

Atlas historyczny Polski. Rejestry poborowe województwa poznańskiego w XVI w., Atlas Źródeł i Materiałów do Dziejów Dawnej Polski, nr 3, red. M. Słoń, Warszawa 2015, <http://atlasfontium.pl/index.php?article=project> (dostęp 23 VI 2017 r.)

Krzysztofa Grzymułtowskiego wojewody poznańskiego listy i mowy, [w:] *Źródła dziejowe*, t. I, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1876.

Listy z czasów Jana III i Augusta II, wyd. G.B.U i W. Skrzydyłka, Kraków 1870.

Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego, wyd. F. Kluczycki, t. I, cz. 1 *Obejmująca pisma od roku 1629 do roku 1671*, Kraków 1880.

Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1657–1680, wyd. P. Klint, *Źródła Dziejowe*, t. 28, red. M. Górny, Wrocław 2011.

Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1680–1700, wyd. P. Klint, *Źródła Dziejowe*, t. 29, red. M. Górny, Wrocław 2015.

Traktaty pokojowe między Rzeczpospolitą a Rosją w XVII w., red. O. Aleksejczuk, Kraków 2002.

Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydane, t. II, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.

Załuski A., *Relacya deputacyi ad excipiendum calculum, z summ z stolice przywiezionych*, [w:] *Mowy na radach y seymach przez Andrzeja Chryzostoma, na Załuskach i Błędowie Załuskiego biskupa kijowskiego i czernichowskiego, opata wąchockiego etc. etc. różnymi czasy miane*, Kalisz 1718.

Zródła do dziejów polskich, t. II, wyd. M. Malinowskiego, A. Przeździecki, Wilno 1844.

■ Opracowania

Bańkowski P., *Porządkowanie archiwaliów prywatnych*, „Archeion”, t. 19–20, 1951.

²⁸² Zapewne samego Grzymułtowskiego.

²⁸³ Zob. przyp. 130.

- Bielecka J., *Kancelaria grodzka wielkopolska XVI–XVIII w.*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1, 1957.
- Bielecka J., *Organizacja i działalność kancelarii ziemskich o grodzkich w Wielkopolsce od XIV do XVIII w.*, „Archeion”, t. 22, 1954.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, cz. 1, *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. VII, *Grabowscy – Hulkiewiczowie*, Warszawa 1904.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, cz. 1, *Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. XIV, *Lasoccy – Liwiński*, Warszawa 1911.
- Chodyński A. R., *Obyczajowość polska w świetle inwentarzy Czapskich herbu Leliwa z XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. LI, 2003, nr 2.
- Chorążyczewski W., *Prywatne archiwa polityczne w Polsce XVI w.*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, nr 1 (3), 2010.
- Chowaniec Cz., *Sobieski wobec tatarszczyzny*, „Kwartalnik Historyczny”, r. XLII, 1928, z. 1.
- Czapliński W., *Opozycja wielkopolska po krwawym potopie (1660–1668)*, Warszawa 1930.
- Czermak W., *Ostatnie lata Jana Kazimierza*, Warszawa 1972.
- Czołowski A., *Urządzenie pałacu wilanowskiego za Jana III*, Lwów 1937.
- Drohojewski J., *Kronika Drohojewskich*, cz. I, Kraków 1904.
- Dumanowski J., *Inwentarze wielmożnych i urodzonych. Konsumpcja szlachty wielkopolskiej w XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. LI, 2003, nr 2.
- Dumanowski J., *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń 2006.
- Dworzaczek W., *Korzeniowski Jan Stanisław, h. Nałęcz*, [w:] *Polski słownik bibliograficzny*, t. XIV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1968–1969.
- Dworzaczek W., *Opaliński Piotr z Bnina*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1979.
- Dworzaczek W., *Przyjemski Aleksander, h. Rawicz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, red. E. Rostworowski, Wrocław 1986.
- Dydyński J., *Wiadomości historyczne o mieście Kłecku*, Gniezno 1858.
- Elektryczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, red. W. Gruszczyński, <http://sxvii.pl> (dostęp 23 VI 2017r.)
- Falkowski P., *Genealogia rodziny Czarnkowskich*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej”, nr 6, 2016.
- Folwarski H., *Poczet opatów klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku*, „Nasza Przeszłość”, t. VI, 1957.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska*, t. IV, Warszawa 1903.
- Główka D., Klonder A., *Inwentarze mienia w badaniach nad kulturą Europy*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. LI, 2003.
- Grzeluk I., *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa 1998
- Hlebionek M., „Czarnkowszczyzna” po Czarnkowskich, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej”, nr 6, 2016.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, opr. K. Lepszy, Warszawa 1953.

- Klonder A., *Mienie godne szlachcica*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. LI, 2001.
- Kłaczewski W., *Rey Władysław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXI, red. E. Rostworowski, Wrocław 1988–1989.
- Konopka M., *Stanisław Antoni Szczuka, dygnitarz i przyjaciel Jana III*, [w:] *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1974.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1991.
- Leitgeber S., *Potulicy*, Londyn 1990.
- Lutowiecki J., *Leszczyński Rafał, h. Wieniawa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1972.
- Łosowski J., *Akta sądów i urzędów szlacheckich XIV–XVIII w.*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015.
- Łosowski J., *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII w. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004.
- Maisel W., *Archeologia prawna Polski*, Warszawa 1982.
- Maroń J., *Echa traktatu Grzymułtowskiego na sejmach 1688 i 1688/9 r.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 71, 1988.
- Mohrmann R. E., *Pośmiertne inwentarze mienia – krytyka źródła, problemy badawcze*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. LIII, 2005.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, t. VIII, Lipsk 1841.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000.
- Nowak T., *Jabłonowski Stanisław Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. X, red. K. Lepszy, Wrocław 1962–1964.
- Nowosad W., *Archiwa szlachty Prus Królewskich*, Toruń 2005.
- Nowosad W., *Stanisław Konopacki i sumariusz jego archiwum*, [w:] *Archiwistyka i bibliotekoznawstwo. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. I. Rdzenek, Warszawa 1997.
- Ochmann S., *Breza Wojciech Konstanty*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Poznań 1983.
- Ochmann S., *Grzymułtowski Krzysztof*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Poznań 1983.
- Palkij H., *Szczuka Stanisław Antoni, h. Grabie*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLVII, red. A. Romanowski, Warszawa 2010–2011.
- Pielas J., *Opieka nad nieletnimi w rodzinach szlacheckich w Koronie w XVII wieku. Zarys problematyki i perspektywy badawcze*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, t. 37, 2015.
- Piszcz E., *Opaliński Kazimierz Jan z Bnina, h. Łódzia*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, red. E. Rostworowski, Wrocław 1979.
- Piwski K., *Władysław Czarnkowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, red. W. Konopczyński, Kraków 1938.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewskiej, Warszawa 1974.
- Pośpiech A., *Majątek osobisty szlachcica w świetle wielkopolskich pośmiertnych inwentarzy ruchomości z XVII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. XXIX, 1981.

- Pośpiech A., *Martwe natury inkaustem. O pośmiertnych inwentarzach ruchomości szlachty wielkopolskiej XVII wieku szkic pierwszy*, „Studia Muzealne”, z. 19, 2000.
- Pośpiech A., *Miejsce ubioru w wielkopolskich pośmiertnych inwentarzach szlacheckich XVII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. XXXIV, 1986.
- Pośpiech A., *Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, Warszawa 1992.
- Przyboś A., *Gembicki Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, red. W. Konopczyński, Kraków – Wrocław 1948–1958.
- Przyboś A., *Kątski Kazimierz Marcin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XII, red. E. Rostworowski, Wrocław 1966–1967.
- Przyboś A., *Leszczyński Bogusław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVII, wyd. E. Rostworowski, Wrocław 1972.
- Przyboś A., *Morsztyn Jan Andrzej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, red. E. Rostworowski, Wrocław 1976.
- Rachuba A., *Sapieha Kazimierz Jan Paweł, h. Lis*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXV, red. H. Markiewicz, Wrocław 1994.
- Rafacz J., *Trybunał Skarbowy Koronny*, „Kwartalnik Historyczny”, r. XXXVIII, 1924.
- Ragauskienė R., *Tłoki pieczętnie Wielkiego Księstwa Litewskiego (na podstawie Metryki Litewskiej). Materiały do archeologii prawa*, „Sfragističnij Šoričnik”, t. 1, 2011.
- [Red.], *Grzymułtowski Krzysztof h. Nieczuja*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IX, red. K. Lepszy, Wrocław 1960–1960
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I–XXXVI, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966–2012.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 2003.
- Smolarek P., *Galecki Franciszek*, PSB, t. [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, red. W. Konopczyński, Kraków – Wrocław 1948–1958.
- Stępushowo*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. XI, Warszawa 1890.
- Sychowicz K., *Rokowania z Moskwą i zawarcie wiecznego pokoju w oczach Krzysztofa Grzymułtowskiego*, [w:] *Studia z dziejów XVII i XVIII w.*, red. K. Matwijowski, B. Rok, Wrocław 2003.
- Syta K., *Archiwa hetmanów koronnych. Pojęcie, charakter i typologia dokumentacji*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, nr 2 (4), 2011.
- Syta K., *Archiwa magnackie w XVIII wieku. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń 2010.
- Syta K., *Archiwa szlachty żmudzkiej w II połowie XVI w.* [w:] *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 7, red. B. Ryszewski, Toruń 1997.
- Syta K., *Archiwum Jana Tarty, wojewody sandomierskiego, w świetle rewizji z roku 1761*, [w:] *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 6, red. B. Ryszewski, Toruń 1994.
- Syta K., *Dokumenty i kancelarie prywatne*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015.

- Syta K., *Kancelaria ziemiańska w XVII w. w świetle „Ekonomiki ziemiańskiej generalnej [...] i „Składu abo skarbcza [...]” Jakuba Kazimierza Haura*, „Archiwista Polski”, nr 3, 2016.
- Syta K., *Sumariusze archiwalne Rzewuskich z Podhorzec*, „Archiwista Polski”, nr 4, 2003.
- Syta K., Chorążyczewski W., *O możliwościach badań archiwistyki staropolskiej*, [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Wrocław, 15–18 września 1999 roku. Pamiętnik.*, t. II, cz. 1, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrzesiński, Toruń 2000.
- Syta K., Nowosad W., *Problemy opisu archiwaliów rodzinno-majątkowych w skomputeryzowanych systemach informacyjnych*, [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 5, *Problemy opisu archiwaliów w skomputeryzowanych archiwalnych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum Toruń 5 i 6 grudnia 1997*, red. H. Robótka, Toruń 1999.
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkaćkie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początków XIX w.*, Warszawa 1999.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. I–XV, Warszawa 1904–1931.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVII w.*, opr. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 2002.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1, *Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004.
- Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII w. Spisy*, opr. A. Bieniaszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1987.
- Urzednicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991.
- Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVI w. Spisy*, opr. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002.
- Wielkopolski słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa–Poznań 1983.
- Wagner M., *Rappe Otto Ernest, h. własnego*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, red. E. Rostworowski, Wrocław 1987.
- Wasilewski W., *Wyprawa bukowińska Stanisława Jabłonowskiego w 1685 roku*, Warszawa 2002.
- Wenta J., *Kronika Piotra z Dusburga. Szkic źródłoznawczy*, Toruń 2003.
- Wijaczka J., *Spis wyprawy ślubnej Anny Mycielskiej z 1744 r.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. LIX, 2011, nr 2.
- Wójcik Z., *Rokowania polsko-rosyjskie o „pokój wieczysty” w Moskwie w roku 1686, w: Z dziejów polityki i dyplomacji polskiej. Studia poświęcone pamięci Edwarda hr. Raczynskiego, prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wychodźstwie*, red. H. Bułhak, Warszawa 1994.
- Wörterbuch der Münzkunde*, oprac. F. von Schrötter, Berlin 1970.
- Zielińska T., *Problemy zespołowości archiwaliów rodzinno-majątkowych*, [w:] *Komputeryzacja archiwów*, t. 3, *Problemy zespołowości w archiwistyce i praktyce archiwów. Materiały sympozjum Toruń, 20 i 21 października 1995*, red. H. Robótka, Toruń 1997.
- Zielińska T., *Stanisław Antoni Szczuka jako referendarz koronny w latach 1688–1699*, „Kwartalnik Historyczny”, r. CXI, 2004, z. 3.

Zychowicz K., *Rokowania z Moskwą i zawarcie wiecznego pokoju w oczach Krzysztofa Grzymułtowskiego*, w: *Studia z dziejów XVII i XVIII w.*, red. K. Matwijowski, B. Rok, Wrocław 2003.

Summary

Munimenta in a turtoise chest. Archival materials in the world of things of Krzysztof Grzymułtowski

Krzysztof Grzymułtowski (+1687) was one of most influential Greater Poland landowner of his times. Thanks to his and his mother's marriages he became related with Leszczyński and Opaliński families. He made history as a diplomat who reached the eternal peace with Moscow in 1686, later named after him. In archival papers of the Poniatowski family, which inherited after Grzymułtowski's daughter Katarzyna, one can find a post-mortem inventory of chattel and archival material of the magnate. It is interesting, because it combines functions of a post-mortem inventory of chattel and a post-mortem archival summary. Analysis of the objects drew to conclusions that both the chattel inventory and the archival register contain information about objects or documents important from the point of view of the voivode or his heirs. Circumstances of Grzymułtowski's death indicate that both lists were made due to inheritance reasons. Enlisted archival materials, mostly of legal and financial significance, were supposed to document rights and obligations of inheritors. Thus in their eyes, they were as valuable as jewels and silvers mentioned as the chattel. But the list of archival materials consist also of documents that at the moment of death were already out of date. Still, they remained their prestigious character. It may lead to an assumption that another criterion of posting materials in the register or not, was their mental value, which showed various types of activity, as well as importance of Grzymułtowski in his circles. Just as objects put in the list of chattel creating a particular image of Grzymułtowski as a member of the highest nobility due to their sumptuousness, as well the list of documents supplements and even qualifies that image. It is done by presenting the content of the documents, signalled in the summary, but also by indicating people the magnate contacted. Perceived through these archival materials our character seems to be a state official serving as a senator, who has wide range of connections in the circle of his equals; he actively participate in the politics, not only domestic; he was a lord of both private and royal lands. The image of Krzysztof Grzymułtowski that emerges from the documents listed in the inventory is literal; thanks to that it shows us what nobleman one should be more vividly than the chattel inventory.